

Daniel Gottlob Gerstener

M. Dan. Gottl. Gerstneri, Past. Wichtshvs. Henneb. Sylloge Opvscvlorvm Philologicorvm Atqve Exegeticorvm

Pars Posterior

Norimbergae: In Officina Libraria Caroli Felseckeri, 1777

<http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn1698876246>

Band (Druck) Freier Zugang

Kp - 189.
K. 10 - 189.

M. DAN. GOTTL. GERSTENERI
PAST. WICHTSHVS. HENNEB.

SYLLOGE
OPVSCVLORVM
PHILOLOGICORVM

ATQVE
EXEGETICORVM
VNO VOLUMINE COLLECTORVM
PARS POSTERIOR.

NORIMBERGAE 1777.
IN OFFICINA LIBRARIA CAROLI
FELSECKERI.

CONSPECTVS
DISSERTATIONVM
INHAC POSTERIORE PARTE
COMPREHENSARVM.

- I. Periculum Exegeticum in Psalmum XLIX.
- II. De Paedagogis. p. 32.
- III. De Rectore Scholarum Militarium. p. 60.
- IV. De Romanorum Curia. p. 81.

Ex libris
Ferd. Hammerer, Jr.

PERICVLVM EXEGETICVM IN
PSALMV M XLIX.

In psalmis Daudicis occurrunt nonnulli, quibus nomen filiorum Korah praeponitur, et in his quidem XLIX. a) Inscriptio b) psalmorum varia est et his uerbis apposita:

לְמַנְצֵחַ מִשְׁכִּיל לְבָנֵי קֹרַח (Ps. XLII. qui cum sequente XLIII. unus mihi uidetur et cohaerens Ps. XLII. 6. 12. XLIII. 5.) Graeci sic sunt interpretati εἰς τὸ τέλος εἰς σύνεσιν τοῖς υἱοῖς Κορέ. Gallus *David Martin* in bibliis suis gallicis: *Ma-cil des enfans de Coré donné au maître chantre.*

A 2

לְמַנְצֵחַ

a) De hoc iam egit *Matth. Hiller* in aenigmate Ps. XLIX. v. 16. Tubingae 1701. 4. pl. 8. cuius libellum inspicere mihi non licuit.

b) Huc quoque conferendi fuissent *Christoph Sonntag*: ber de titulis psalmorum et *Guil. Lybouit* co-psalmorum titulos L. B. 1728. 4.

לְמִנְצָח לְבְנֵי־קָרַח מִשְׁבִּיל שִׁיר (Pf. XLIV. 1.)

Graecus iterum: εἰς τὸ τέλος τοῖς υἱοῖς Κορὲ εἰς σύνεσιν Φαλμός.

לְמִנְצָח עַל־שְׁנַיִם לְבְנֵי־קָרַח מִשְׁבִּיל שִׁיר

יְרִידָה (Pf. XLV.) Graecus: εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθησομένων τοῖς υἱοῖς Κορὲ εἰς σύνεσιν ὡθῇ ὑπὲρ τῆ ἀγαπητῆς. Gallus Martin: Mascil des Enfans de Coré, qui est un cantique nuptial donné au maître chantre pour le chanter sur le Sôfannim.

לְמִנְצָח בְּנֵי־קָרַח עַל־עֲלֻמוֹת שִׁיר (Pf. XLVI.)

Graeci εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῶν υἱῶν Κορὲ ὑπὲρ τῶν χρυφίων ψάλλμος Gallus noster: Cantique des Enfans de Coré donné au maître chantre pour le chanter sur Halamoth. c)

לְמִנְצָח

- e) Io. Godofr. Bidermannus progr. meletemat. philolog. fasc. III. (a. 1749.) obf. XI. ridet eos, qui, עַל־עֲלֻמוֹת in nomen viri Hamahalothum mutarunt. Credit vero cum Harenbergio esse vel instrumentum quoddam musicum, vel modum quem canendi, quem melodiam vocant, Schoettgenius vero in progr. I. origin. Russicar. (1729.) §. 4. p. 7. persuadere vult aliis, psalmos graduum שִׁיר הַמַּעֲלוֹת scil. Pf. CXX. usque CXXXIV. dictos seu ascensionales et ab Israelitis Babylone Solyma redeuntibus esse aut confectos saltim, aut partim solitos et suctos ad reditum applicatos. Id quod de nostro psalmo non valebit, ubi Halamoth potius musicum quiddam redolet.

לְמִנְצַח לְבִנֵי־קָרַח מִזְמוֹר (Pf. XLVII.)

εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῶν υἱῶν Κορέ ψαλμὸς: שִׁיר מִזְמוֹר

לְבִנֵי־קָרַח (Pf. XLVIII.) ψαλμὸς ᾠδῆς τοῖς υἱοῖς

Κορὲ δευτέρᾳ σαββάτῃ. מִזְמוֹר לְבִנֵי־קָרַח מִזְמוֹר

(Pf. XLIX.) εἰς τὸ τέλος τοῖς υἱοῖς Κορὲ ψαλμὸς

לְמִנְצַח עַל־הַנְּתִיחַ לְבִנֵי־קָרַח מִזְמוֹר (Pf.

LXXXIV.) εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῶν ληνῶν τοῖς υἱοῖς

Κορὲ ψαλμὸς. Gallus: pseume des enfans de

Coré donné au maître chantre pour le chan-

ter sur Guithith.

לְמִנְצַח לְבִנֵי־קָרַח מִזְמוֹר (Pf. LXXXV.)

εἰς τὸ τέλος τοῖς υἱοῖς Κορὲ ψαλμὸς לְבִנֵי־קָרַח

מִזְמוֹר שִׁיר τοῖς υἱοῖς Κορὲ ψαλμὸς ᾠδῆς.

שִׁיר מִזְמוֹר לְבִנֵי־קָרַח לְמִנְצַח עַל־מַחֲלַת

יְהִימָן הָאֶזְרָחִי לְעֲנוּת מַשְׁכִּיל (Pf. LXXXIX.)

ᾠδῆ ψαλμὸς τοῖς υἱοῖς Κορὲ εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ μα-

ελεθ τῷ ἀποκριθῆναι συνέσεως Αἰμάν τῷ Ἰσραηλιτῇ.

Gallus: Mascil d'Heman Ezrahite qui est un

cantique de pseume donné au maître chan-

tre d'entre les enfans de Coré pour le chan-

ter sur Mahalath - le hannoth. Sed satis verbo-

rum de titulis his psalmis appositis.

Vox מנ cum praefixo ל indicat uincen-

tem alios ante sua et aliis praefectum et praeposi-

tum: adeant, qui volent, Lexicographos. In-

quirendum hic etiam foret, an ל illud traditio-

nem Daudicam solam, aut inspirationem auris divinam immediatam huic etiam praefecto musicos factam indicet. Voces **למנ בני קרה** ego explicarem praefecto musicae, et quidem filiorum Korah siquidem ל praeter consuetam notam dativi etiam genitivi docent auctores ab Cl. V. Alberti in porta lingu. S. p. 569. allegati. Quisnam vero est ille magister filiorum Korah? David ipse nobis illum ostendit Ps. LXXXVIII. Canticum psalmi (*Psalm • Lied שיר מומר*) filiorum Korah, praefecto, super **מחלת**, instrumento procul dubio musico (sic etiam ab alio instrumento addito uocatur Ps. LXXXIV. praefecto super **גתות** filiorum Korah) ad eanendum et respondendum **משכיל** et quidem Hemano Esrahitae. Is ipse est, cui, cuiusque quatuordecim filiis, quos scriptor sacer enarrat 1. Chron. XXVI. 4. praecipua cura ordinis sui et psalmorum in templo canendorum erat imposita. Eligebat enim David consilio et suasu purpuratorum ex filiis Levitarum ad munia praecipua et curam ordinandorum *Assaphum*, *Hemanum*, et *Iedithunum* prophetas, psalterio et fidibus et cornibus et tibiis egregie canentes 1. Chron. XXVI. 1. Hemanus vero sigillatim laudatur a peritia cornua et tibiae inflandi. 1. Chron. XXVI. 5. Nec David gentes Leviticae stirpis neglexit, sed unamquamque eximio capite distinxit, siquidem Aaronis posterum, eorumque familia, sacerdotium, illudque summum obtinuerant, ita ut posterum Ka-

hathi

hathi duplici forte Leuitarum et sacerdotum
gauderent. Levi ipse, filius Iacobi patriarchae,
tres genuerat filios 1) *Gersonem* patrem *Simeï*,
progenitorem *Astaphi*. 1. Chron. VII. 39. 2) *Ka-*
bathum parentem *) *Amrami*, auum *Mojis* et
Aharonis, cui fors et uoluntas diuina sacerdo-
tium dederat, et β) *Iezehari*, auum *Korahi* famo-
sissimi. Filii uero *Korahi*, in tumultu patris re-
bellis non erant a partibus mali parentis, sed
stabant potius a *Mosis* et *Aharonis* partibus, hinc
filius eius *Affir* inter maiores *Hemani* *Esfrahitae*
fuit. 1. Chron. VII. 33. sq. XXVI. 4. et filius ter-
tiogenitus *Abiasaph* mediantibus pronepotibus
genuerat *Sallumum*, alium tempore *Dauidis* prae-
fectum Leuitarum. 1. Chron. X. 19. γ) *Merari*
patrem *Musi*, auum *Maheli*, ex cuius posteris
erat *Ethan* supra laudatus. 1. Chron. VII. 44. Hic
consulendus erit *Kempius* de sacris music. prae-
fectis apud Ebraeos. Dr. 1737. et *Lundius* de Mu-
fica Ebraeorum antiqua 1707. Clarior erit res
ipsa, si tabulam genealogicam ♂ hic adiectam
inspicias, et capita familiarum, inque his prae-
cipue *Hemanum* principem *Korahitarum*, et egre-
gium rei musicae praefectum. Caeterum iure
meritoque credimus hinc *Hemanum* auctorem
esse psal. ni, cum inscriptionem in fronte habeat,
praelecto (למנצח uictori i. e. praestantiori)
filiorum *Korah* carmen scil. diuinitus inspiratum.
Quodsi enim uerba מִזְמֹר לְדָוִד explicanda
sunt carmen *Dauidi* inspiratum, cur non hic psal-

mus praefecto musices Hemano tamquam auctori esset adscribendus? Aliud habemus argumentum, cur stylum et carmen Hemani putemus. Dum enim scriptor *Θεοπνευστος* narrat 1. Chron. XXVI. 1. principes Levitarum et praefectos templi Assaphum, Hemanum, Iedithunum, hos **נְבִיאִים** prophetas expresse vocat, in musica omnes alios anteeuntes. Et v. 2. loquitur de filiis Assaphi, qui sub auctoritate regis uaticinabantur seu carmina sacra conficiebant. (**הַנְּבִיאִים**). Eadem affirmantur de filiis Iedithuni, uaticinantibus hymnisque gratias agendo et laudando sacris. (**הַנְּבִיאִים**) **עַל-הַזִּמְרָה וְהַלֵּל לַיהוָה**. Et Heman ipse v. 5. appellatur singulari ratione **חֹזֶה הַמֶּלֶךְ** uidens (*der Schauer, der Seher* propheta futura providens, 1. Sam. IX. 7. 9.) regis in uerbis Dei trinuni. Plura, ni fallor, de Hemano collegit *Hiller* in suo onomastico p. 179. Paucis, Heman, propheta, Esrahita, filius Ioejis ex familia Korahitarum, eorumque princeps et caput, atque in musica artifex summus, hinc praefectus templi et Levitarum ministrantium, psalmi auctor *Θεοπνευστος* est habendus.

Argumentum psalmi eiusdem fere indolis est, ac Psalmi XXXVII. et LXXIII. ubi felicitas apparens impiorum graphice et luculenter depin-

depingitur. Si *tempus*, et *occasionem* d) conficiendi hymnum nossemus, aut ex singularibus circumstantiis intelligeremus obiectum speciale, non difficilis foret Explanatio psalmi toties uexati. Licet uero haec ignoremus, nemo tamen negabit, semper intra et extra ecclesiae uisibilis communionem fuisse atheos atque empaectas, qui felices sese habuerunt et ab aliis sunt habiti.

Alloquitur poeta diuinus v. 2. et 3. per exergasiam in sacris litteris frequentissimam et distributionem auditores omnis generis ita, ut interpretes nullis circumdatus sit difficultatibus. Indicat v. 4. et 5. se locuturum, cantaturum, et carmen sanctum compositurum. Versu deinde 6. thesin proponit: *se nullo timore* angi in calamitatibus a Deo permissis et ab iniuriis ab inimicis prementibus et undique insidias parantibus et circumdantibus sibi illatis. Sequenti v. 7. docet, eos in numero ditiorum omnique rerum copia affluentium esse, adeoque opibus illis maioribus innitentium. Huius furfuris homines alios prae se contemnunt, in alios sunt iniurii, uerbisque durioribus lacerant atque sese tollendo alios calcare pedibusque subiicere student. Demonstrat ergo v. 8. et 9. rationem causam-

A 5

que,

d) Facta et gesta Dauidica optimum interpretem esse multorum psalmorum, agnouerunt Tob. Schmidt in der Geschichte der Psalmen Davids. Altenburg 1713, 8. Mich. Phil. Beuther Einleitung — — samt der Auslegung der Historie Davids, Bruck, 1603. 4.

que, cur lubrico fundamento salus ipsorum omnino nitatur. Digitum intendit 1) in mortem utique certissimam et nonnunquam cruentam, et sanguine madidam, nec non 2) in iudicium potissimum coram tribunali summi numinis de uitae actionibus quibusuis habendum. Verba ipsa hebraea inspiciamus v. 8. **אִם לֹא-כִפֶּה יִכְרֶה אִשׁ וְלֹא יִתֵּן לְאֱלֹהִים כִּפְרוֹ וַיִּקֶּר פְּדִיוֹ נַפְשׁוֹ וַיַּחְדֵּל לְעוֹלָם:** Vulgata reddidit, v. 8.

fratrem non redimendo redimet uir (quispiam) nec dabit Deo propitiationem suam v. 9. Et pretiosa erit redemptio animae eorum et desinet, (ut quiescat quis) in Seculum. Versio graeca vero: ἀδελφὸς ἂν λυτρώσεται ἄνθρωπος; ἢ δώσει τῷ Θεῷ ἐξίλασμα ἐαυτοῦ, καὶ τὴν τιμὴν τῆς λυτρώσεως τῆς ψυχῆς αὐτοῦ καὶ ἔκοπιασεν εἰς τὸν αἰῶνα h. e. frater non redimitur, quisnam redimet? non dabit Deo propitiationem sui ipsius, et pretium redemptionis animae suae, et laborabit in seculum. Castellio purioris dictionis studiosus sic transfert: *Non rediment alius alium, non suae redemptionis pretium Deo (לְאֱלֹהִים) soluent, tanti est cuiusque animae redemptio, ut quis aeternum duret.* Gallus, facundissimus mystra VI. traiectensium follersque David Martin uerbis gallicis exprimit: *personne n'en pourra aucunement rachetter son frere ni donner a dieu sa rançon car le rachat de leur ame est trop cher et il ne jira jamais.*

Recte

Recte negat auctor carminis sacri redemptionem e) ab homine solo, eoque maculis peccati contaminato faciendam, et non nisi piis et probis, efficaciter et efficienter (ipsi enim reipfa renuunt) paratam. Bene itaque *Mich. Waltherus*, de exegeſi ſacra optime meritus, in *harmonia biblica* p. 511. monet, hic ſermonem eſſe de ſolo homine naturali, eoque inſuper impuro et peccaminoso, non uero de Chriſto fratre ſanctiſſimo, homine Θεανθρώπου in cuius corpore πλήρωμα τῆς Θεότητος habitabat, neque haec de myſterio N. T. uerba eſſe intelligenda, ſed de legis Moſaicae ſtrictiſſimo rigore, nil niſi maledicta et execrationes nobis proponente. Certitudinem uero redemptionis ab fratre ſolo homine non impetrandam firmat doctiſſimum ſeculi prioris deus atque ornamentum *Salom. Glaſſius* in *philologia ſacra* p. m. 864. in oratione negatiua, (loquitur de uerbo bis immediate poſito) et tum indicatur fortior et uehementior negatio ſiue negatiua particula praeponatur, ſiue uerbo et infinitiuo interponatur. Vltimum exemplum eſt locus huius pſalmi et quidem v. 8. fratrem לא פָּרַה יִפְדֶּה non

e) פָּרַה illud pſaltes adhibuit de Ieſu Chriſto Meſſia
 Pf. CXXX. 8. redemptore הוּא יִפְדֶּה אֶת-יִשְׂרָאֵל
 מִכָּל עֲוֹנוֹתָיו ipſe redimet Iſraëlem ex omnibus peccatis
 ſuis.

non redimendo redimet quisquam, h. e. *nullo modo redimere potuerit.* Fratrⁱs nomen latius sumtum hominem quemque a deo mediate atque immediate creatum productum atque genitum denotat, omnes enim habemus deum communem patrem, nec ille Θεανθρώπου fratris nomen respuit *Ebr.* II. 11. communem nobis naturam sanguinemque assumens praeter illam labem peccati haereditariam, ad nos per protoplastos peccantes transmissam. Vox פדה varias liberationis species complectitur, *recepit, redemit, separavit, liberauit, accepto pretio liberum fecit emendo sibi, asseruit a discrimine* I. Sam. XIV. 45. *angustia, captiuitate.* Et uerba לא פדהו Levit. XXVII. 29. de rebus et pecoribus numini summo deuotis adhibita Cocceius in lexico suo hebr. f. 659. eleganter reddit *non redimetur, (potius) interimetur,* quae notio postea usui erit non exiguo. Graeci usurpant uerbum ἀπολυτρώω, sic *Exod.* XXI. 8. Πῶς et accepto pretio liberam eam dimittet ἀπολυτρώσει. Differunt tamen ἀπολυτρεῖν et ἀπολυτρεῖσθαι, ut apud Homerum λυεῖν et λυεσθαι, hoc redimentis, illud pretium a redimente accipientis, sell sic loß lassen fürs Löse, Geld, praeuente Coccejo l. c. f. 659. Liberationis aut redemptionis causa, exergasia duce, uocatur et פדיון et כפר v. 8. enim dicit: לא יתן לאלהים כפרו איש ראיתו unusquisque non dabit Deo redemptionem s. lytrum eius :

eius: nunc pergit v. 9. **יִקָּר פְּדִיּוֹן נַפְשָׁם**
 et pretiosum redemptionis lytrum animarum earum.
 Vocabulum **פְּדִיּוֹן** lexicographi explicant mul-
 ctam (Geld Straffe) plenam atque iugem, perpetuam ac
 perennem redemptionem, pretium redemptionis, quod
 cum Graecis *λυτρον* dicimus, cum nostris Ictis
 etne abolition, etiamsi sit aliorum ope praestita.
 Sic Num. III. 49. Moses scriptor diuinus adhi-
 bet de *λυτρον* f. argento pro primogenitis Deo
 soluendo et audit **אֶת-כֶּסֶף פְּדִיּוֹן** argentum
 pretii seu redemptionis. Alio loco de mulcta u-
 surpatur ubi **כֶּפֶר** et **פְּדוּת** iunguntur. Definit
 Deus poenam heri, cuius cornupetens bos
 damnum alteri inflixerat, et si tunc **כֶּפֶר** pre-
 tium pretium et fuerat statutum, dabit **פְּדִיּוֹן נַפְשׁוֹ**
 lytrum animae suae. Iobus simili modo utrumque
 combinauit c. XXXIII. 24. **פְּדֵהוּ** libera eum, ne
 descendat in foueam, inveni **כֶּפֶר** pretium seu ly-
 trum. Hinc recte asserimus, **כֶּפֶר** et **פְּדִיּוֹן** dici
 de pecuniae solutione loco poenae, aut libera-
 tione ex uinculis in plenam libertatem ab alio fa-
 cta. Talem *λυτρωσιν αἰωνίαν* inuenerat Messias
Θεανθρωπος semper ualituram Ebr. IX. 12, quem
 Iobus (**גֹּאֵל**) Goelem suum agnouerat, Iob. XIX.
 25. Qui rebus abundant omnibus illis saepe di-
 uitiae suae lytrum (**כֶּפֶר**) animae suae. Prov.

XIII.

XIII. 8. non tamen semper; deus enim uetuit, ne accipiant כפר f) lytrum animae homicidae (λύτρα περὶ ψυχῆς) ne sanguinis uox inulti ad coelum clamando perueniat. Vox כפר uero f. pretium metaphora est a tectorio. Vti enim tectorio *occultatur*, quod in subiecto displicet, aut *litterae*, quibus reatus notatus est, inducuntur et cooperiuntur, ita pretio (λύτρω) reatus tollitur, ne uel ab hominibus curetur, uel in conspectum Dei ueniat. Hoc lytrum Deo aeterno soluendum nemo dare potest, quod etiam Iesaias c. LXIII. 3. affirmat. Lutherus quidem uidetur ὅ Hebraeorum, notam datiui, non animaduertisse, dum scribit: noch Gott iemand versöhnen, quasi Deus in se spectatus hic foret redimens, cum tamen uerborum sensus sit: noch jemand dem erzürnten Gott versöhnet werden. Verba hebraea redimendi actum non Deo, sed homini peccatori, et nunquam deprecatori grato adscribunt, qui deprecatori grato adscribunt, qui dabit lytrum aut dare poterit pro tanta et toties repetita culpa. Nec homo opibus maximis seu iuste seu iniuste partis confisus, et curis terrenis obrutus admittet unquam aut magni faciet media salutis concessa, seque ipsum nonusu atque contemptu excludet omni gratia. Conditio fidei verae et uiuae coram Deo reddit nos aut idoneos aut

f) כפר de sacrificio expiationis explicat Coccejus lex. hebr. f. 389.

aut ineptos, et quisquis ea non est instructus, felicitatis et fauoris Dei redintegrati particeps fieri nequit.

Vitae tamen longaeuae et diuturnae tempus uidetur eludere mortem et iudicium certum, et multi anni habentur pro signo felicitatis non exiguae, ita ut huiusmodi homines de morte uix ac ne uix quidem cogitent. Hanc objectionem v. 10. proponit, respondet tamen v. 11. illos quoque morituros, et eadem fata omnes hos morari, mortem enim pulsare casus pauperum aequae ac turres regum, nec diuites atque sapientes, doctos et insipidos, liberos esse hac lege. Vota quidem hominum expetunt gentem perpetuo florentem, familiam numerosam, agros, domos, horrea plena, diuitias atque honores perpetuos, auctoritatem atque dignitatem, opum enim abundantia hanc gignere solet. v. 12. Haec omnia tamen uana et caduca esse, nihilque incertius diuitiis, fortuna secunda, dignitate atque honoribus, et duriora fata in locum prosperrimorum haud raro uenire, nec sicca morte ne quidem abire. Duriora multis uidentur uerba psalmi, qui eos *pecudis more* ex mundo abire affirmat, et empaectae, qui sensibus atque uoluptate sola trahuntur, hic sibi aliquid inuenisse, quod ne pueri quidem in faba; sed bene se res habet, modo uerba curatius inspicimus ipsa v. 13.

וְאֵלֶּיךָ

וְאָדָם בִּיקָר בְּלִילִין נִמְשָׁל בְּבְהֵמוֹת נִדְמו

Graecus interpres sic transfert: καὶ ἄνθρωπος ἐν τιμῇ ὧν, ὃ συνῆκε, παρὰ συνεβλήθη τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις καὶ ὡμοιωθή αὐτοῖς h. e. et homo in dignitate existens et non intellexit, comparatus est animalibus brutis, et similis factus est illis. *Vulgata* uero inquit, et homo in honore non pernoctabit (permanebit) assimilatus sicut iumenta sunt excisi. Lutherus noster: Dennoch können sie nicht bleiben in solcher Würde, sondern müssen davon, wie ein Vieh. Gallus Ultraiectinus supra laudatus: Et toute fois l'homme ne se maintient point dans ses honneurs, mais il est rendu semblable aux bêtes, brutes qui périssent entierement. Ein solcher Mensch aber, der in großem Ansehen und Gütern ist, wird nicht in solcher Würde sich erhalten, sondern, wenn ich es in einem Gleichnis sagen soll, wird er wie ein schlecht Vieh hingerichtet und umgebracht werden. Ultima uerba multis sunt scandalo: si ipsum uero auctorem diuinum recte intelligas, sunt plana, recta atque recreantia animos tristes. נִמְשָׁל assimilatus est, similis est, (er wird verglichen,) מִשָּׁל radix duplicem admittit ideam 1) dominatus est, iudicauit, dominium exercuit. 2) parabolice locutus est, parabolis, prouerbiis usus est a nomine מִשָּׁל. Ipsum uero nomen מִשָּׁל explicatur, similitudo, exemplum, parabola, prouerbum, sententia grauis et ponderosa, forte grauius dicta et paucis concinnata, adeoque ualde tranquillans et recreans.

recreans. (של enim a שלה tranquillus fuit, sedauit, reliqua deduxit) uideas *Burklinum* in lexico suo critico sacro P. I. p. 381. II. p. 428. Parabola et sententiae graues similibus inclusae, frequentissimae erant orientis populo et fabulae nucleus putamine suo continebat duriora et acerbiora, sic tamen, ut ille, qui aenigmata talia proponeret, rem, non personam indicare uideretur. Ipse auctor psalmi aenigmata (v. 5.) loqui uoluit. Et cui Iothami parabola de arboribus regem eligentibus non est satis nota? Iudic. IX. 7. fqq. Nathan Dauidis adulterium reprehendens longe aliud loquebatur, etiam ex Dauidis sententia 2. Sam. XII. 1. fqq. Parabolam de debitoribus proponebat ipse Christus pharisaeo αὐτοκράτορι Luc. VII. 40. fq. In prophetarum uoluntibus passim apologi, typi, parabola et metaphorae occurrunt ex circumstantiis temporis et personarum rite intelligendis. Et maximus doctor Iudaicae gentis Christus Iesus Θεανθρωπος frequentes populo accedenti parabolas aequae ac pharisaeis proposuit in euangeliorum libris obuias. De parabola uero, aenigmate, simili atque metaphora quibusuis semper ualuit regula: *Simile non est extendendum ultra suum tertium*, quam omnes sanae mentis ubique admittunt. Parabolica uero sententia sed grauissima simul est כְּהִמּוֹת נִדְמוֹ Obiectum comparationis est כְּהִמּוֹ. Vox numeri pluralis hic loci non indicat כְּהִמּוֹ illum Iobi XL. 16, celeberrimum, Pars Posterior. B quem

quem alii elephantum, alii cum *Bocharto* hippopotamum Aegypti atque Nili singularem incolam credunt, sed alia animalia bruta et praesertim domestica, esui propria. Vox כהמה lexicographorum et praesertim *Cocceji* (l. c. f. 82.) industriosa fide monstrat, uocem hanc denotare 1) quaeuis animalia quadrupedia bruta collectivae et uniuersae sumpta, deinde 2) animalia domestica quadrupedia, quae cicurari possunt, et simul maiora e. g. equos, mulos, boues, camelos, et minores oues et capras, quae partim mactari aut alias absque misericordia caedi possunt. Versu 15. expresse eos uocat oues, (עא) morti destinatas, quas tandem mactationi reseruamus et cultro ככהמות נדמו praedicatum נדמו est 3. pl. praeteriti Niphal, quod passiuè usurpatur, et quidem a radice דמה ad formam נגלו (גלה) si enim a דמם descenderet, dicendum foret נדמו aut a דום dum foret נדומו. Vox דמה, obseruante *Burklyno* in lexico suo critico, P. I. p. 60. notionem admittit, 1) excidere, succidere, finem facere, ausrotten, gänzlich umbringen, quod loca Ies. XV. 1. Zeph. I. 11. ab *Alberti* in porta L. S. p. 823. adducta probant. Hinc uenit 2) incidere, delineare, graphice pingere, et ex hac 3) assimilare, similem fieri, gleich geachtet werden. Siue igitur dicas: sie werden wie das Schlacht-Vieh endlich getödtet werden, siue: sie werden dem Schlacht-Vieh gleich geachtet werden, per-

perinde erit. Cocceius quidem l. c. f. 82. uoc. **בהמה** admittit notionem similitudinis, et interrogando rem explicauit; *quare reputatur ut bestiae?* varum sollen wir für ein Stück unvernünftig Vieh angesehen werden? *Pf. XLIX. 13.* stultorum, inquit, cogitatio est, eandem esse conditionem (misere) hominis et bestiae et in uita et in morte, nisi homo gloriam possideat, et nomen ad posteros porrigat. Sed Spiritus S. pulcerrima parodia opponit *v. 21.* *homo, qui est in preciosa lauta et splendida re, neque prudenter sibi attendit, assimilatus est bestiis, quae exscinduntur.* Non quod in conditione similis sit post mortem, sed quod perinde careat ratione et spe. Hinc esse bestiam notat non habere praerogatiuam prae bestia. *Eccl. III. 18.* et ut uideant **שׂוֹמֵם כְּהֵמָה חֵמָה לַהֵם** quod ipsi bestiae ipsi sibi h. e. quod per se ipsos sine Deo scilicet et spiritu eius nihilo beatiore sint bestiis. *Pf. LXXIII. 22.* **כְּהֵמוֹת הָיִיתִי עִמָּךְ** κτήνη ἐγενόμην πρὸς σέ, gessi me ut bestia apud te, ad consilia tua obmutui. Sic Coccejus l. c.

Non sum nescius, uerba Salomonis interrogatiue sumta *Eccl. III. 18.* et *21.* sanum et dilucidum sensum nobis praebere: *quis* (scil. sibi relictus uel utinam quis) intelligit (cognoscit, animaduertit, perpendit) *spiritum filiorum hominis*, qui (uel quod) adscendens (adscendit) sursum? Et quis intelligit Spiritum bestiarum, qui (uel quod) descendens (descendat) infra terram? ut sci-

B 2

licet

licet discernat a spiritu hominis. Wer sollte denken, (wer bedenket) von dem Geist der Menschen Kinder, daß er aufwärts steige? und vom Geist des Viehes, daß der nur hinunter sincke in die Erde. Vid. *Dachselii biblia accentuata* P. I. p. 948 - 951. Acutissimus Coccejus sibi persuasit, impium hic ipsum de se ipso loqui. Si uero dictionem auctoris sacri intuearis curatius et ideas sese excipientes ordine, animaduertes, nullam hic dari interrogandi rationem, sed uerba esse docentis, enarrantis, et parabolice comparantis. Nostra uero sententia minime contrariatur aliis scriptoribus sacris. Nos asserimus: malos illos beatos atque felices specie quadam diebus calamitatis et iudicii imminentibus bouum atque ouium instar habendos, qui poenas peccatorum suorum dabunt morte et interitu iustissimo Deo et iudici uniuersorum summo. Huius generis malos homines graphice depingit Petrus, gentium ille doctor. 2. Ep. II. 1. sq. comparat uero v. 11. diabolis a Deo punitis et tunc etiam ratione principii agendi brutis interimendis. v. 12. ἔτοι θεὸς ὡς ἄλογα ζῷα φυσικὰ γεγεννημένα εἰς ἄλωσιν καὶ φθορὰν, ἐν οἷς ἀγνῶσκει βλασφημεῦντες ἐν τῇ φθορᾷ αὐτῶν καταφθαρήσονται κομιζόμενοι μισθὸν ἀδικίας. Reliqua uerba v. 14 sqq. delineant imaginem horum, qui sibi persuadent, christianos se esse, factis tamen contrarium abunde probant. Et Iudas συνδoulos eius in epistola sua breuioribus eandem sententiam proponit. v. 10. ἔτοι

ἔσται δὲ, ὅσα μὲν ἐν οἷδασι, βλασφημίᾳ; ὅσα δὲ
 φυσικῶς, ὡς τὰ ἄλογα ζῷα ἐπίσανται ἐν τέτοις φθεί-
 ρονται. καὶ αὐτοῖς, ὅτι τῇ ὁδῷ τῇ καὶ ἐπορεύθησαν
 καὶ τῇ πλάνῃ τῇ βαλααμ μισθῷ ἐξεχύθησαν καὶ
 τῇ ἀντιλογίᾳ τῇ κορὴ ἀπώλοντο. En homines ma-
 los brutorum ratione uiuentes peccatisque hor-
 rendis obnoxios et contaminatos fatis tamen iu-
 stis, duris, crudelibus oppressos a Deo et pecu-
 dum quasi loco habitos atque mactatos. *Jeremias*
 grauis Ecclesiae iudaicae doctor diuinitus datus,
 grauiter queritur de felicitate diuturna malo-
 rum. c. XII. 1. sqq. Ipsa uerba dabo prophetae,
 interprete Castellione non ineleganti. *Quam-*
quam iustus es, Ioua, si tecum contendam, tamen iure
tecum experiar. Cur ita prospera est impiorum uia?
cur fortunati sunt omnes perfidiosi et a te plantati
radices agunt, proficientesque fructum edunt? quum-
que tu in eorum ore adsis, abes a renibus? Tu
uero, Ioua, qui me nosti et perspicis, animumque
meum exploratum babes; abripe eos, tanquam
oues ad caedem et necis diem destina.
 Quis non easdem cogitationes et ideas in v. 15.
 psalmi nostri uidet? Huiusmodi diem ostendit
 et demonstrat *Iacobus* epistola sua c. V. 5.
 ἐτρυφήσατε ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ἐσπαταλήσατε. ἐθρέ-
 ψατε τὰς καρδίας ὑμῶν ὡς ἐν ἡμέρᾳ σφαγῆς. Luxu-
 riastis ac lasciuistis in terris, genio indulgistis tam-
 quam ad *lanienae diem*, als *Schaafe*, oder *ander*
Bleib, das man mäset und fett machet zu einem künftigen

tigen Schlacht Tag. Talis dies Ianienae futurus est quoque Babylo[ni] illi magnae, quam descripsit Ioannes theologus primarius et princeps apostolorum *Apo[stolus] XIX. 17. 18.* καὶ εἶδον ἓνα ἄγγελον ἐστῶτα ἐν τῷ ἡλίῳ καὶ ἐκραζέει φωνῇ μεγάλῃ, λέγων πᾶσι τοῖς ὀρνέοις τοῖς πετωμένοις ἐν μεσσηρανῇματι: δεῦτε, καὶ συνάγεσθε εἰς τὸ δεῖπνον τῆς μεγάλης θεᾶς, ἵνα φάγητε σάρκας βασιλέων καὶ σάρκας χιλιάρχων, καὶ σάρκας ἰσχυρῶν, καὶ σάρκας ἰπποτῶν καὶ τῶν καθημένων ἐπ' αὐτῶν, καὶ σάρκας πάντων ἐλευθέρων καὶ δούλων, καὶ μικρῶν καὶ μεγάλων. Praeterea uidi alium angelum in sole stantem, qui magna uoce clamans, omnes medio coelo uolantes aues sic adlocutus est: adeste et coite ad magni Dei coenam, ut regum, ut tribunorum, ut potentum, ut equorum equitumque, ut omnium tum liberorum, tum seruorum, tum paruorum, tum magnorum carnes comedatis. Nec ipse Ieremias calamitatem publicam et sanguinem ciuium aliis uerbis explicat *Thren. II. 21.* Iacent humi uicatim pueri senesque, meae uirgines atque iuvenes occubere ferro, te irato occidente, mactante nilque parcente. Eadem minatur fata Ezechiel populo Iudaeorum reliquo *c. XXI. 12.* et finitimis gentibus, quas Nebucadnezar subegit, atque gladio, fame atque igne cogebat. Is ipse est, quem Ieremias *c. XLVII. 20. sq.* Aegypti uictorem et mactatorem uocat: Vitula formosa Aegyptus est, quam inuadet, inuadet ab aquilone

lone impressio, adeo ut etiam mercenarii, qui in ea saginatorum uitulorum similes versantur, uersi fugiant simul neque stent: quippe quibus perniciosus supplicii Dies aduenerit. Addas et conferas locum Zephaniae c. I. 7. 8. Quis nescit deuotas et maledictioni diuinae obnoxias gentes e.g. Amalecitas, Philistaeos, et quae aliae supererant in Palaestina, funditus extirpandas, ita, ut ne minimo uiuentium, etiam animali, uita iussu diuino esset relinquenda. Scimus Sauli peccatum et transgressionem de hostibus Domini supplicium non fumentis 1. Sam. XV. 20. En homines pecudum more interrimendos, atque ex mundo abeuntes! Miratur auctor psalmi v. 16. stultitiam hominum, sectatoribus tamen et laudatoribus sensuum affectu abreptis non destitutam et exempla peccatorum punitorum hos homines non mouentia. Docet tamen v. 16. discrimen inter bonos et malos; malos comparat ouibus et capris, pecudibus minoribus, quas mactatarum ouium instar in sepulcro et inferno coaceruatos asserit. Et recte monet Zeltnerus, hic loci *חַיִּים* non sepulcrum tantum, sed infernum denotare, dum *παράφρασις* Man wird sie in die Hölle, wie die gemästeten Schaafe, legen; der Tod wird sie weiden (andre verzehren) und die H. ommen werden immerdar (Klagl. 3, 20.) über sie herrschen (vergl. Jes. 13, 8. 21. 8. Dan. 3. 16. 1. Sam. 4. 19.) werden wünschen, daß die Hölle (mit ihrer Pein) aufhören möge; so wird doch dieselbe eines jeden unter ihnen seine (beständige

B 4

und

und ewige Wohnung seyn und bleiben. Nec sine ratione adhuc obelum v. 20. his adiecit: Diejenigen, welche die letzten Worte von Christo ihrem Jelf, der kommen werde, den Tod den letzten Feind, aufzuheben, und zwar aus seiner Wohnung in Himmel, versiehen, werden schwerlich damit auskommen, weil hier nicht von einem tröstlichen sondern einem schrecklichen Ausgang der Gottlosen und ihrer ewigen Verdammniß ohnstreitig die Rede ist. Jedoch könnte das Mißbehüllo (אֵלֹהִים) auch geben, die Gerechten werden immerdar über sie herrschen, ob sie gleich wünschen, daß sie nicht in der Wohnung bleiben dürfften. Satis est nobis, malos fore ciues inferni et ante et post mortem, et ignem eorum non extingui nec uermem periturum, (Ies. LXVI. 24. Marc. IX. 14.) Sors tamen bonorum (אֲשֶׁר יוֹשְׁתִין) re manet uera longe melior, quippe quibus dominatio adscribitur et imperium. Non hic millenarium sic dictum regnum intelligendum, quod tot iam somniantium cohortes (etiam contra articulum XVII. Aug. Conf.) sibi fingunt. Hoc imperium et dominium opponitur inferno s. statui infelicissimo damnatorum, ergo loquitur de statu laetissimo iustorum a Deo beatitudine aeterna ornatorum. אֲשֶׁר, qui coelicas incolit sedes, ita a numine creatus erat, Eccl. VII. 30. seu nouus homo ad similitudinem diuinam iustitia et sanctitate morum factus Eph. IV. 24. Hi ingrediuntur portas sedium coelestium, hi dominantur. Vox uero imperandi (אֲשֶׁר יוֹשְׁתִין) herrschen)

ſchen) non raro indicat ſtatum felicitatis uerae et diuturnae. Sic Paulus de Corinthiorum felicitate ſibi ipsis perſuaſa utitur uoce βασιλευιν 1. Cor. IV. 8. qui hic externa et, ut credimus et putamus, ſumma felicitate fruuntur. Immo ipſe gentium doctor ille primarius 2. Tim. II. 12. de aeterna felicitate loquens eandem uocem adhibet εἰ ὑπομένομεν, καὶ ſυμβαſιλεύσομεν, εἰ ἀρνήμεθα, κακείνος ἀρνήσεται ἡμᾶς i. e. *Caſtellione interprete, ſi una toleramus, etiam nunc regnabimus. Si negamus, ille quoque negabit.* Apoſtolis id pollicitus erat ſigillatim, quas promiſſiones Matth. XIX. 28. XX. 4. legimus. Et cui latet generalis illa promiſſio de ſeſſione in ſolio filii. Apoc. III. 21. et Apocalypſeos auctor diuinus c. IV. 4. oſtendit nobis honorem ſuis exhibendum Pf. XVI. 3. dum XXIV. ſolia in coelo obuia nos docet, ubi plene impleta erunt, quae de regibus ſacerdotibus 1. Petr. II. 9. coll. Exod. XIX. 6. leguntur.

Paucis, impii diuites peſſima ſortē, eaque aeterna fruuntur, pii uero optima, qualis regum eſſe ſolet, non diuturna, ſed perpetua et nunquam ceſſura. Aliud argumentum addit v. 18. fiducia et faſtus eorum non perdurabit, ſed transibit potius atque euaneſcet, in inferno manebunt, nec datur exeundi poteſtas, quia ibi uincula aeterna et nunquam ſoluenda. Anima- bus his malis opponit ſe ſe ipſum innocentem et iuſtitiae amantem: his, inquam, qui alios ue-

B 5

xarunt

xarunt atque innumera mala inflixerunt, adeo-
 que poenam tot peccatis promeritam sustinent.
Me uero v. 16. pergit: Deus redimet (יִפְדֶּה נַפְשִׁי)
atque liberabit ex uinculis et faucibus inferni, quia
me recepit in gratiam et a partibus meis sterit.
 Selah. Habemus certe Deum dominum libera-
 torem a morte et a poena aeterna s. cruciatibus
 finiendis nunquam. *Me uero redimet*, codex sa-
 cer quidem habet נַפְשִׁי *animam meam*, quia uero
 נַפְשִׁי reciproce loco pronominis saepe in Scri-
 ptura S. ponitur. (v. Glassii philolog. Sacr. p.
 1326. ed. L. 1705.) aequè recte redditur me
 ipsum. Hiskias gemens apud Iesaiam eadem
 utitur dictione c. XXXVIII. 17. *Ecce in pace ama-*
ritudo mihi, amaritudo, et tu amore es complexus
animam meam (נַפְשִׁי) a fouea abolitionis, quia
proiecisti post tergum tuum omnia peccata mea, inter-
 prete uulgata latina. Lutherus uero ad sensum
 eleganter transtulit: *Glehe um Trost war mir*
sehr bange, du aber hast dich meiner Seele herzlich
angenommen, daß sie nicht verdürbe. Vtroque sensu
 admittere poteris seu mei psūm s. animam meam,
 quia totus homo anima carebit nunquam et
 Deus animae salutem, utpote aeternae, et im-
 mortalis maxime quaerit. Ipse redemptor no-
 ster Θεάνθρωπος, uerus יְהוָה noster, non lytrum
 solum soluit, sed et a morte nos liberauit. Ipse,
 diuinitatis et trinitatis persona secunda haec nobis
 pro-

promisit. *Hefek. c. XIII. 14.* *Eos ab orci potestate redimam, a morte uindicabo: ero pestis tua, o mors, ero tua lues, o orce.* Simili ratione apud *Iesaiam c. XXV. 8.* loquitur. Has promissiones Paulus in se et omnes fideles trahit. *1. Cor. XV. 55. 56.* exclamans: alta mente et uoce: κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νίκην, πᾶς σὺ, θάνατε, τὸ κέντρον; πᾶς σὺ, ἄδη, τὸ νίκης; τὸ δὲ κέντρον τῷ θανάτῳ ἡ ἁμαρτία, ἡ δὲ δύναμις τῆς ἁμαρτίας ὁ νόμος.

Concedit quidem psalter *Θεόπνευστος v. 17.* felicitatem huius generis hominibus terrenam, sensualem, apparentem, non autem ueram. Scandala fumimus, si actiones omnino rectae aut sub his circumstantiis et rerum conditionibus legitimae, causae sunt aliis, non recte et rite iudicantibus, peccandi. Ipse Deus huic scandalo obnoxius est, quem quidam iniustum, minus sapientem, non satis potentem habent, quia systema uniuersi oculis suis perlustrare, sensibusque capere nequeunt. Quae runt curiosi: unde bonis tot mala? Cur Deus in maios beneuolentior? Cur opibus et felicitate externa gaudent, imo abundant? Crescunt quotidie, omnia fausta illis eueniunt, forte prosperrima et minime interrupta utuntur. Respondet uero *v. 18:* accepisse eos nonnisi bona huius terrae (*Luc. XVI. 25.*) in alteram uitam non transitura et mortuos nil horum secum sumturos. Alexander M., Pompeius, Iulius Caesar, Caesar Octavius, quot regna, quan-

quantas prouincias regebant? Nonne aliis sceptrum, corona, purpura, diadema, solium, imperia erant relinquenda? Haec omnia durant in mundo per aliquot tempus, mutantur, intereunt, noua gignuntur, gente una pereunte, altera surgente. Quae quondam parebant Assyriis et Chaldaeis, subsunt deinde Persarum Medorumque imperio. Et praedia, agros, numos Crassi ad alios transeuntes quis nescit? Vberiora qui cupit, legat uerba auctoris libri sapientiae, quem alii *ecclesiasticum* uocant c. II. III. IV. et praecipue c. V. 8-12. Interim sensuum uoluptate abreptus, et uix adhuc sibi conscius, beatiorem sese reliquis iudicat (v. 19.) iis, quibus angustior est res domi, licet mente gaudeant recti consciae, atque adeo intrepidae.

Vestigia, quae premunt, exempla, quae sequuntur auide, sunt facta patrum v. 20, eorumque malorum, immo pessimorum, uariis artibus et technis gazas in terris colligentium, non solum in rem praesentem, sed etiam diem futurum iudicii. *Iac. V. 3.*

Malorum coruorum mali filii uoraces rapiunt, uorant, deuorant, deglutiunt et cadaueribus, abominandis alias, uescuntur, aluntur, delectantur. Similes patribus suis eadem patrant, eadem sentiunt, eadem laudant atque uituperant. Hi homines uero indies peiores lucem non uident. Exemplo nobis sit helluo ille diues, quem

quem diuinus Doctor Iesus Christus *Luc. XVI. 1.* graphice et luculenter depingit. Huic omnia affluebant, praeter lucem diuinam, qua se ipsum excludebat. Lux altera, quae ipsi affulserat, erat lux legis, Mosi et prophetarum, qua non minus gaudebat ac quinque fratres superstites. Mosem in synagogis loquentem ad omnes poterat audire, explicata intelligere scripta et per tot discrimina conseruata diuinitus legere atque euoluere. Vbi nulla uox Dei, nullum oraculum, ubi Spiritus S. non doctor, ibi nulla lux, nil nisi tenebrae Aegyptiae et plus quam Cimmeriae. Iesus sol iustitiae illuminans fouens atque foecundans ibi exoriri non potest, ubi nebulae perpetuae atque densissimae adsunt. *Malach. IV. 2.* Vnde itaque uita Christianis digna? unde fides, qua sola nos Deus sibi reddit gratos, uiua? Altera lux inaccessibleis et impenetrabilis, qua Deum trinum, Θεον ὁμοῦν glorificatum, innumeros angelos sanctos et spiritus purissimos, una cum choro et sodalitate fidelium V. et N. T. complectitur. *1. Tim. VI. 16.*

Has fedes gloriosas impuri et sordibus peccatorum contaminati intrare nunquam possunt. Filii tenebrarum earumque aeternarum excludunt sese impietate atque incredulitate sua confortio et communione filiorum lucis, qui, angelis fociis et comitibus, et duce archangelo illo increato I. C. ad fedes lucidas accedunt.

Repetit igitur psalter graue illud epiphonema et sententiam iustissimam seuerissimamque

D 78

אדם ביקר ולא יבין נשםל בבהמות נהמו

Vulgata haec interpretatur: *homo in honore et non intelliget, assimilatus est sicut iumenta sunt excisi (iumentis quae pereunt.)* Ein Mensch, der in zeitlichen Glücks- Umständen und Ehre lebt und sich nicht will erleuchten und verständig machen lassen, wird, daß ich in Gleichnis rede, wie Ochsen und Schaaf, Vieh ohne Barmherzigkeit umgebracht werden. Septuaginta unorum graeca iisdem utitur uerbis, quae adhibuerat supra v. 13. licet hebraea aliquantum sint mutata: loco enim בל-יבין ponit uerba ולא יבין quae ad uerba אדם ביקר annotanda sunt, supra legas, sequentia uero ולא יבין curatius sunt attendenda. Habes hic primam singularem futuri in Hiphil a radice בן, aut בן intelligere. Coniugatio uero Hiphil talem denotat actionem, qua quis alium aliquid agere uel efficit, uel permittit, uel occasionem dat, uel iubet uel declarat, obseruante Schikardo instit. L. hebr. §. 47. III. 3. p. m. 56. Idem Schikardus l. c. §. 47. V. 2. p. 58. annotat, futurum in sententiis generalibus quoque praesentis, imperfecti et plusquamperfecti ideam admittere. Liceat igitur effatum sacrum hac ratione proferre: Ein Mensch, dem Gott zeitl. Glücksumstände und Ehre gegeben, und dennoch auf keine Art und Weise will unterrichtet und Flug gemacht werden, wird, wenn man es Gleichnisweise sagen soll, wie das Vieh, die Schaafe und die Ochsen ohnbarmherziglich umgebracht

bracht werden. Ultima uerba superius iam enucleauimus, ita ut hic non nisi relegenda sint ea, quae ad v. 15. sunt annotata.

En, itaque uanam opinionem eorum, qui auctorem sacrum testem allegant, ac si animae interirent, et malorum praecipue mentes instar pecudum perirent, ita ut nec coelum, nec infernus, nec iustus uindex futurus adesset, qui retribuet unicuique quemadmodum egit uiuus. Ex meditationibus potius psaltis uidemus, dari Deum longanimum et benignitatem suam homines allicientem, dari homines externe apparenter felices et infelices. Hi, felices quos putamus, quia diuitiis et honoribus abundant, quo altius tolluntur, eo grauius ruunt et maiore et illustriore lapsu aliis sunt spectaculo. Hi cum admoniti, allecti et uariis modis uocati quia non audiunt uocantem, docentemque, sed pro aeternae perierunt peccando, aliisque exemplis suis sunt scandalo, ut patres praeeant, filii uestigia iniustissima et pessima sequantur et premant; Deus tandem uindex uitiorum tantorum surgit, et pecudum more, qui pecudum more absque Deo, lege, uirtute uixerant, durissimo, sed tamen iustissimo fato atque decreto, praeter spem illorum tollit. Sic diues felicissimus sensu et uoluptate infelicissime in tartara et aeternae poenae loca abit, ubi risus et laetitia eius in gemitus perpetuos, immutabiles et nunquam finiendos et tristitiam sempiternam uertuntur ac transeunt.

II. DE

II.

DE PAEDAGOGIS COMMENTATIO.

De paedagogis a) scripturo necessum omnino erit, quaedam de seruis, et iis quidem doctis, annotare, quantum paginarum ratio et angustia permittit, aut postulat. Duram enim Romanorum seruorum conditionem uiuis depingere coloribus nostri haud est loci. Qui ea desiderat, adeat *Laur. Pignorium*, praestantissimum quon.

a) Paedagogi differunt a paedagogiis partim ingenuorum partim principum: priorum meminit *Suetonius* in uita *Neronis*. c. 28. super ingenuorum paedagogia, et nuptarum concubinatus Vestali uirgini *Rubriae* uim intulit. De principum paedagogiis, quae sub castrensi comite, triclinio seu mensae eius seruebant, uid. *Gutherius* de offic. dom. Aug. L. III. c. 30. p. 844 sq. *Suetonius* in uita *Ner.* c. 30. *Seneca* Epp. 21. nec non *Wouvenen* ad *Petronii* satyricon p. 144. Paedagogia haec *Neronis* et aliorum ad luxum pertinebant, et ad uitia, quae *Paulus* Rom. I. 27. taxat, id quod ex societate iter facientium elucet, de quo *Seneca* ep. 123. p. m. 473: omnes sic peregrinantur, ut illos Numidarum praecurrat equitatus — — omnium paedagogia oblita facie uehuntur, ne sol, ne frigus teneram cutem laedat, turpe est, neminem esse in comitatu puerorum, cuius sana facies medicamentum desideret. — — non amicam habes, non puerum, qui amicae moueat inuidiam,

quondam Patauinae academiae doctorem, uirum elegantissimum in libro *de seruis* A. V. prelo subiectum.

Placet itaque nonnulla de seruis doctis commentari; eosque accuratioris ordinis gratia in classes quasi et cohortes dispecisci. Hos commode diuidas in *librarios*, b) *anagnostas* seu *lectores*, *praefectos bibliothecarum*, *Grammaticos*, *rhetores*, et *philosophos*, quorum tres ultimi plerumque manumissi erant. Audiamus *Cornelium Nepotem*, scriptorem praestantissimum in uita Attici c. 13. *Usus est familia, si utilitate indicandum est, optima: si forma, uix mediocri. Namque in ea erant pueri literatissimi, ANAGNOSTAE optimi et plurimi LIBRARIJ, c) ut ne pedisequus quidem quisquam esset, qui non*

C utrum-

b) Librariorum opera non solum utebantur in describendis, corrigendis, ordinandisque libellis et uoluminibus, sed etiam quandoque in litteris heri nomine exarandis. En *Cicero* nem testem in Epp. ad *Attic.* L. VIII. *lippitudinis meae signum tibi sit librarii manus.* Et in iisdem ad *Atticum* epistolis L. VI. *Legi litteras non tuas, sed librarii tui.*

c) Librariorum opera uersabatur uel in describendis, uel in uendendis codicibus. Hinc *Cicero* ad *Tironem* scribit Ep. XVI. 21: *Peto a te, ut quam celerrime mihi librarius mittatur, maxime quidem Graecus, multum enim mihi eripitur operae in exscribendis hypomnematis.* *Martialis* Epigr. II. 8.

Non est meus error; nocuit librarius illis,

Dum properat uersus annumerare tibi.

Porro

utrumque horum pulcre facere posset. Euoluamus Plinium iuniorum Epp. L. III. 5. Memini quendam ex amicis, quum LECTOR quaedam perperam pronuntiasset, reuocasse et repeti coegisse, huic auunculum meum (C. Plinium Secundum) dixisse: intellexeras nempe? quum ille annuisset: cur ergo reuocabas? de-
 m. amplius uersus hac tua interpellatione perdidimus. Nomina librariorum d) ex Epistolis ad Atticum Ciceronianis studiose collegit Schottus, quae Io. Andr. Bosius in commentario Cornelii Nep. l. c. repe-

Porro Epigr. L. V. 53.

Hic qui libellis prae grauem gerit laeuam.

Notariorum, quem premit chorus leuis.

Euolue, si placet, Reinesii epp. ad Rupertum p. 199. Heumannii Consp. reip. litt. c. 3. §. 10. Sixti Senensis biblioth. L. III. p. 171. Montfauconii palaeogr. L. I. c. 5. et Schoettgenii diff. de librariis et bibliopolis ueterum.

d) Praeter anagnostarum nomina occurrerunt mihi sequentia: ENCOLPIVS LECTOR, ille seria nostra, ille deliciae nostrae, sanguinem reiecit. Vid. Plinius Epp. L. VIII. 1. De his autem, qui mihi seruiuerint, sic statuo, DEMETRIO redemptionis pretium remitto, et quinque minas do, et pallium, et tunicam, ut qui mihi ANAGNOSTES fuit. Vid. L. Cuspidii testamentum ap. Fabricium monum. antiqu. p. 8. Et: Puer festiuus, ANAGNOSTES noster, SOSITHEVS, decesserat, meque plus, quam serui mors debere uidebatur, commouerat. Huc quoque facit Martialis epigr. VII. u. 13.

Ille leget, bibe tu, nolis licet, ille sonabit.

Et cum iam satis est, dixeris, ille leget.

Conf. Corn. Nepos uit, Attic. c. 13.

repetit. Appellantur quandoque *notarii*, e) a notis seu compendiis scribendi, quas *Tiro*, Ciceronis
C 2 liber-

e) *Ausonius* in Epigramm.

Puer notarum praepetum
Sollers minister aduola;
bipatens pugillar expedi
Cui multa copia fandi
Punctis peracta singulis
ut una uox absoluitur etc.

Prudentius apud Bangium obseru. philol. p. 5.

Praefuerat studiis puerilibus et grege multo
Septus magister litterarum federat.

Verba *notis breuibus* comprehendere multa peritus
Raptimque *punctis dicta praepetibus* sequi.

Martialis Epigr. X. 62.

Nec calculator, nec notarius uelox
Maiore quisquam circulo coronetur.

Huic iunge L. XIII. 28.

Currant uerba licet, manus est uelocior illis:

Nondum lingua suum dextra peregīt opus
postea uero nobili adolescentiae notarii munus aditus ad
honores, et *tribuni notarii* apud Sidonium Apollinar. Ep. L.
V. 9. sunt principes sic dicunt secretarii v. *Isenst.* de fest.
Hebr. p. 293. Notarios etiam Caesarum usque ad arbitrium
rerum euexit, et consiliarios et cancellarios, uti nos loqui
amamus, putauit Thiebet in teutsch. Lex. etym. p. 64. con-
fer. etiam de *primiceriis* et *notariis* Cuiacius Opp. T. III.
p. m. 410. sqq. tit. 7. Notarii uero, quorum hic memini-
mus, erant tachygraphi et *Augustinus* de Doctr. chr. L. II.
c. 26. mentionem eorum facit, solemne enim erat, ut hi ora-
tiones patrum sacras suis exciperent notis. Vid. *Quenstedt*
antiqu. bibl. c. 2. Sequentibus seculis nomine *abbreviatorum*
indicabantur. De *ταχυγραφος* et *συνοψισταφους* agit
Lipsius cent. 1. ad Belgas ep. 27.

De

libertus primus inuenisse creditur uulgo. Quorum et haec referenda uidentur uerba Senecae Ep. 90. *Quid uerborum notas, quibus quamuis citata excipitur oratio et celeritatem linguae manus sequitur? Vilissimorum mancipiorum ista commenta sunt.* De tali notario senioris Plinii refert auunculus Plinius iunior l. c. *In itinere, quasi solutus ceteris curis, huic uni uacabat.* Ad latus NOTARIUS cum libro et pugillaribus, cuius manus hyeme manicis muniebantur, ut ne coeli quidem asperitas ullum studii tempus eriperet. Hi serui praeficiebantur haud raro bibliothecis. f) Sex testes id probabunt. Cicero Epp. ad diu. L. XIII. 77. inquit: *DIONYSIUS* seruus meus, g) *qui meam bibliothecam multorum numerorum*

De Notariis ecclesiae primitiae et eorum officiis adeat, qui uult, doctissimas magni illius Io. Andreae Schmidii dissertationes tres Helmstadii habitas.

f) Hoc etiam luculentius probabit Pignorius de seruis p. 108 sqq. conf. et Morhof. Polyhistor. T. I. L. I. c. 6. §. 7. et marmor apud Gutherium de offic. dom. aug. p. m. 540.

Ti. Claudius. Alcibiades.

Mag. a. bibliotheca. latina.

Apollinis,

idem. scriba. ab. epistolis. lat.

Occurrunt etiam Antiochus et Phronimus, uterque a bibliothecis. Rappolt. ad Horat. p. 520. 521.

g) Idem dubio procul est, cuius Ep. ad Attic. VII 7. meminit: *Dionysium* flagrantem desiderio tui, nisi ad te, nec mehercule aequo animo; sed fuit concedendum. Quem quidem cognoui, cum doctum, quod mihi iam ante erat notum, tum sancti plenum officii, studiosum etiam meae laudis,

rum tractauit, cum multos libros surripuisset, nec se impune laturum putaret, aufugit. Idem ille in Epp. ad Att. IV. 4. Offendes designationem TYRANNIONIS mirificam librorum meorum, quorum reliquiae multo meliores sunt, quam putabam. Etiam uelim, mihi mittas de tuis librariolis duos aliquos, quibus TYRANNIO utatur glutinatoribus, ad cetera administris. rel. Et l. c. ep. 8. Post ea uero quam TYRANNIO n^obi libros disposuit, mens addita uidetur meis aedibus, qua quidem in re mirifica opera DIONYSII et MENOPHILI tui fuit. De Iulio Caesare narrat Suetonius in uit. c. 56. Omnes libellos (I. C.) uetuit Augustus publicari in epistola, quam breuem admodum ac simplicem ad POMPEIUM MACRUM, cui ordinandas bibliothecas delegauerat, misit. Et in libello de illustribus Grammaticis c. 21. refert, Caium Melissum Spoletanum, Maecenatis libertum, bibliothecae praefuisse. Ita enim inquit: Cito manumissus, Augusto etiam insinuat^{us} est, quo delegante curam ordinandarum bibliothecarum in Octaviae porticu suscepit. Eodem in libello c. 20. de Caio Iulio Higino Hispano, Augusti liberto, scribit: Praefuit Palatinae bibliothecae. Vidimus huc usque seruos nostros sub iugi onere gementes; nunc manumissos et libertati naturali restitutos consideraremus. Scholas aperiebant, Grammaticam, quae uox olim πολυλογίας notionem habebat, atque

C 3

Rhetor-

laudis, frugi hominem, ac, ne libertinum laudare uidear, plane bonum uirum. Et alio loco ad Attic. IV. 13: Dionysium saluere iube.

Rhetoricam alios docebant. Grammaticos olim seruiantes complures *Suetonius* recenset in libro aliquoties laudato *de ill. Grammaticis*, e. g. *Lucretium Daphnidem* c. 3, *Saeuium Nicanorem*. c. 5, *Cornelium Epicadium* c. 12, *Laberium*. c. 13. *Leuinaeum*. c. 15, *Q. Caecilium*. c. 16., *Verrium Flaccum*. c. 17, *Scribonium*. c. 19. *Iulium Modestum* c. 20. Rhetoricam uero singularem Grammatices partem sibi sumserunt *Otacilius Pilius*. *Suet. de Rhet.* c. 3. et *M. Antonius Gnipho*. *Suet. de Gramm.* c. 7. Poesin coluerunt *Terentius*, idemque *Statius Caecilius* poeta comicus, et *Ennii* contubernalis, *Statius* dictus, quod servus fuerit. v. *Ionstoni polyhistor* P. I. p. 360. Philosophiam paucissimi amplectebantur, praeter *Aesopum*, et *Epictetum*, cuius libri, uel potius dogmata hodiernum leguntur, philosophus audit *Aurelius Opilio*, *Epictetum* cuiusdam libertus. *Suet. de ill. Gramm.* c. 6. *Phaedo Elidenfis*, *Menippus*, *Pompilius*, *Persens*, *Mus*, *Dionigenes Cynicus*. vid. *Gellii N. A. L. II. c. 18. Macrobiani conuiui saturni*. L. I. c. 11. in hunc censum et *Phaedrum* referre poteris.

Probauimus, familias Romanorum raro doctis caruisse, ex quibus paedagogos, qui nonnumquam et magistri dicuntur, sumere solebant, qui morum ualeitudinisque curatores erant. Sic enim *Varro* h) apud *Phil. Pareum* in *Lex. critico*

p. m.

h) *Lucianus* de gymnasiis T. I. Opp. p. 744. edit. Basil. inquit:
 τὴν μὲν πρώτην ἀνατροπὴν αὐτῶν μήτρασιν καὶ τίτθαι καὶ
 παῖδα.

p. m. 876 b : *Educit obstetrix, educat nutrix, instituit* (instituere uero idem esse ac mores puerorum formare, liquet ex *Ausonii Popmae* libro multae lectionis de *differ. uerbor.* L. III. p. 259. edit. Heckel.) *paedagogus, docet magister.* Hinc etiam *Plutarchus* de educ. pueror. c. 15. §. 4. παιδαγωγὸν ἀ διδασκαλῶ discernit. Quod autem paedagogi fuerint constituti, ex innumeris pene antiquorum scriptorum testimoniis liquet. Nonnulla tamen adducenda erunt. Sic enim *Lydus* ad *Pistoclerum* apud *Plautum Bacchid.* l. 3. v. 24. 34. 40.

*Iam perdidisti Te atque me, atque operam meam,
Qui tibi nequicquam saepe monstraui bene,
PIST. Ibidem ego meam operam perdididi, ubi tu tuam,
Tua disciplina mihi nec prodest, nec Tibi.*

C 4.

LYD.

παιδαγωγῶσι ἐπιτρέπομεν ὑπο παιδείας ἐλευθερίας ἄγειν
τε καὶ τρέφειν αὐτούς. h. e. primam illorum educationem
matribus, nutricibus et paedagogis formandam permitti-
mus, ut disciplinis liberalibus eos imbuant atque educant.
Plato in *Protagora* p. 227. edit. *Fraacof.* ait: ἐπειδὴν
ᾤαττον συνὴν πᾶς τὰ λεγόμενα καὶ τρόπος καὶ μήτηρ καὶ
παιδαγωγός, καὶ αὐτὸς ὁ πατήρ περὶ τέττε διαμάχοντες
ὅπως ὡς βέλτιστος ἔσαι ὁ παῖς. Simulas puer intelligit
ea, quae dicuntur, nutrix et mater et paedagogus et ipse
pater ad hoc omni cura contendunt, ut quam optimus puer
reddatur. *Seneca* eorum uota et curam coniugit *Epp.* 60.
Etiamnum optas, quod tibi optauit nutrix, aut paedagogus,
aut mater? nondum intelligis, quantum mali optauerint.

LYD. O! praeligatum pectus! PIST. odiosus mihi es.
Tace, atque sequere, Lyde, me. LYD. Illuc sis uide;
Non paedagogum iam me, sed Lydum uocat.

PIST. Non par uidetur, neque sit consentaneum,
Cum herus hic intus sit, et cum amica sua accubet,
Cumque osculetur, et conuiuiae alii accubent,
Praesentibus iis paedagogus ut fiet.

PIST. Iam excessit mihi aetas ex magisterio tuo.

Porro Sarsinas in *Epid.* III. 4. v. 50. habet haec:

Seruum nisi, qui sectarier solet meum
Gnatum.

harinus apud eundem Plautum in *Prol. Mercat.*
90. 91. fatur:

Seruum una mittit, qui olim a puero paruolo,
Mibi paedagogus fuerat, quasi uti mihi foret custos.

Autor ad *Herennium* L. IV. p. m. (ed. Gen. 1596.)
50. Conturbatus est adolescens, nec mirum, cui etiam
nunc paedagogi (sc. corrigentis et emendantis) lites
ad auriculas uersarentur, imperito eiusmodi conuicio-
rum. Haec ille. Adde Ciceronem de *Amic.* c. 20.
Isto enim modo nutrices et paedagogi iure uetustatis
plurimum beneuolentiae postulabunt: qui negligendi
quidem non sunt, sed alio quodam modo colendi. Ad-
iungas et *Aelianum*, L. III. H. V. c. 21. narrantem:
Επαινέει ποτε διδασκαλεῖς πᾶσις ἐτι ὦν Θεμιστοκλῆς
εἴτα προσίοντος Πεισιεράτη, ὁ παιδαγωγὸς ἐφη τῷ
Θεμιστοκλεῖ, μικρὸν ἐκχωρῆσαι τῆς ὁδοῦ προσάγοντος
τῷ τυράννῃ. ὁ δὲ καὶ πάννυ ἐλευθερίως ἀπεκρίνατο·
αὐτῇ

αὐτὴ γὰρ εἶπεν αὐτῷ ἔχ' ἰκανὴ ὁδός; redierat ex
 litterario ludo puer adhuc Themistocles cum prodiret Pi-
 sistratus, paedagogus, inquit ad Themistoclem, paulu-
 lum cedere uia procedente tyranno. Ille uero plane li-
 berius respondit: Nuaquid haec uia ei non sufficit? Idem ille L. XIV. c. 20. refert: Συβαριτης ἀνὴρ
 παιδεγωγός, καὶ γὰρ ἔν μετὰ τῶν ἄλλων Συβαρι-
 τῶν, καὶ αὐτοὶ ἐτρώφον, τῷ παιδὸς ὃν ἤγε διὰ τῆς
 ἐδῆ ἰθαδι περιτυχόντος, καὶ ἀνελομένῃ ἐπέωλεζεν
 αὐτῷ ἰσχυρότατα. γελοιότατα δὲ αὐτὸς τὸ ἔυρημα
 παρὰ τῷ παιδὸς ἀρπάζας κατέτραγεν. i. e. SYBA-
 RITA quidam paedagogus (nam et illi cum reliquis Sy-
 baritis luxuriae sunt dediti,) puerum, quem ducebat,
 in uia caricam inuenientem et tollentem, uehementius
 increpabat. Ridicule autem ipse inuentum puero eri-
 piens uorauit. Alterum quoque scenae Romanae
 decus doctissimum Afrum prodire iussimus: hic
 feruum Getam, quem Chremes atque Demi-
 pho custodem filiorum fecerant, loquentem fa-
 cit Phorm. l. 2. v. 21. sq.

*Abeuntes ambo hic tum senes me filiis
 Relinquant quasi magistrum.*

Suetonius in vit. Aug. c. 44: maritis e plebe pro-
 prios ordines assignauit, praetextatis cuneum
 suum, et proximum paedagogis. Plato de legibus
 L. VII. Et cum primum (puer) a matribus nu-
 tricibusque seiungitur, paedagogis eum, ad pue-
 rilem lasciuiam regendam, commendare oportet.

ἔτι δ' αὖν τοῖς διδασκασὶ καὶ οἷσιν καὶ μαθημασι
 (dein his, qui docent quaecunque tandem et di-
 sciplinas ad liberum.) Et alibi Alcibiad. I. 32.
 ed. Ficin. Geneu. Anno decimo quarto puerum
 suscipiunt hi, quos regios paedagogos appellant.
 v. Cleric. opp. Phil. T. I. philos. theor. L. II. c. 4.
Epictetus denique et paedagogi meminit Sent.
 101. ed. Vltrai. p. 138. Παιδας μὲν ὄντας ἡμᾶς οἱ
 γονεῖς παιδαγωγῶ παρέδοσαν, ἐπιβλέποντι πάντα-
 χθ' ὡρὸς τὸ μὴ βλάπτεισθαι. i) Parentes nos pue-
 ros

i) *βλαπτέσθαι* usurpatur de amore cinaedorum impuro et
παιδοπορνεία, quod ex *Petronio*, edente *Wouveren* p. 22.
 liquet, cuius uerba potius sunt legenda, quam sollicite
 transcribenda. Huc quoque facit *Martialis* epigr. I. 74.

— — sed nunc positis custodibus ingens

Turba futurorum est. — — —

Porro *Martialis* epigr. L. VIII. 44. et L. III. 58.

Et paedagogo non iubente lasciui.

nec minus epigr. L. XII. 49. v. 1. 7 — 13.

Crinite, *Line*, paedagoge, turba,

Succurras misero precor furori

Et serues aliquando negligenter

Illos, qui male cor meum perurunt;

Quos et noctibus et diebus opto

In nostro cupidus sinu uidere,

Formosos, niueos, pares, gemellos

Grandes non pueros, sed uniones.

Huc pertinent etiam uersus *Iuuenalis* Satyr. X. v. 293—300.

adde *Martiale* iterum epigr. L. X. 61.

Occurret

ros paedagogo tradiderant ubique obseruanti, ne quid
laederetur. Et solemne illud Horatii de A. P.
v. 161 sq.

Imberbis iuuenis tandem custode remoto
Gaudet equis canibusque et aprici gramine
campi,
Cereus in uitium flecti, monitoribus asper,
Vtilium tardus prouisor, prodigus aeris,
Sublimis, cupidusque et amata relinquere
pernix.

Imo Semideis paedagogos adscripserunt suis,
et quidem Baccho feu Dionysio *Silenus*, eodem
Horatio teste de A. P. v. 239.

An custos famulusque Dei *Silenus* alumni,
Quae explicantur a *Iuliano* in *Caesaribus* p. 3.
παντων εν των θεων κυκλω καθημερων ο Σειληνος,
ερωτικως εχειν δοκων μοι τε διονυσια καλα και νεα
και τω πατρι τω Διι παραωλησις, ωλησιον αυτε
τροφευς

Occurret aliquis inter ista draucus et
Iam paedagogo liberatus, et cuius
resibulauit turgidum faber penem,

Quod tamen ipsum et quandoque ab ipsis paedagogis fa-
ctum, ut colligimus ex testimonio *Siracidis* c. XX. 4. quod
tamen a graeco aliquantum differt: επιδουμία ευνεχμ απο-
παρδινωσαι νιανίδα, ετως ο ποιων εν βιω κριματα,
quae uerba *Lutherus* ita ad sensum transtulit: Wer Gewalt
übet, der ist eben als ein Hoffmeister, der eine Jungfrau
schändet, die er bewahren soll. Hos custodes nonnunquam
abductos fuisse, atque abduci fuisse se probat ill. I. G. *Hei-*
neccius antiqu. rom. ad Inst. L, IV. tit. 4. p. m. 195.

τροφεὺς τις διὰ καὶ παιδαγωγὸς κ. τ. λ. Qualis
 uero sit eligendus, Quintilianus Instit. Orat. L. I. c. 1.
 docet: De paedagogis haec amplius, ut aut sint eru-
 diti plane, quam primam esse curam uelim, aut se non
 esse eruditos sciant. Nihil enim peius est iis, qui pau-
 lum aliquid ultra primas litteras progressi, falsam sibi
 scientiae persuasionem induerunt. Nam et cedere prae-
 cipiendi peritis indignantur, et uelut iure quodam po-
 testatis, quo fere hoc hominum genus intumescit, im-
 periosi atque interim saevientes stultitiam suam perdo-
 cent. Nec minus error eorum nocet moribus. — Si
 tamen non continget, quales maxume uelim habere nu-
 trices, pueris paedagogus, at unus certe sit assiduus,
 dicendi non imperitus. Adde, si lubet, decus flo-
 rentis Romae, M. T. Ciceronem in Bruto, f. De cl.
 Orat. c. 58. Magni interest, quos quisque audiat quo-
 tidie domi, quibuscum loquatur a puero: quemadmo-
 dum patres, paedagogi, matres etiam loquantur. Au-
 dias quaeso et Senecam de ira L. II. c. 22. Pertin-
 ebant ad rem praeceptores paedagogosque pueris placi-
 dos dari. Proximis applicatur omne quod tenerum est,
 et in eorum similitudinem crescit. Nutricum et paed-
 agogorum retulere mox in adolescentiam mores. Auctor
 dialogi (Tacito aut Quintiliano adscripti) de ora-
 ratoribus c. 29. At nunc natus infans delegatur
 graeculae alicui ancillae aut adiungitur unus aut alter
 ex omnibus seruis uilissimis, nec cuiquam serio ministe-
 rio accommodatus. Horum fabulis et erroribus teneri
 statim et rudes animi imbuuntur. Et Plutarchus de
 educa-

educatione puerorum c. 7. §. 1. familia docet :
 ἐπειδὴν τῶν ἡλικίαν λάβωσιν ὑπὸ παιδαγωγῶν
 τετάχθαι, ἐνταῦθα δὲ πολλὴν ἐπιμέλειαν ἐκτεῶν
 ἐστὶ τοῖς τέτων καταστάσεως, ὥς μὴ λάθωσι ἀνδραπό-
 δοῖς ἢ βαρβάραις ἢ παλεμβόλοις τὰ τέκνα παρα-
 δόντες. et l. c. §. 2. pergit : ὅτι δ' αὖ εὕρωσιν ἀν-
 δραπόδον, οἰνόληπτον καὶ λήχον πρὸς πᾶσαν πραγμα-
 τῆαν ἄχρησεν, τῷ φερόντι ὑποβάλλει τὰς υἱάς.
 Eadem obseruamus in Schoro de ratione disc. doc-
 lingu. lat. p. 14. Quod cum ueteres illi Graeci et
 Romani spectarent, non quosuis ad liberos eru-
 diendos paedagogos aut nutrices adhibebant,
 sed eos tantum, quorum cum sermo purus et
 incorruptus, tum humanitate, et nulla in re ru-
 dis erat, in quo uolebant eos tanquam in gre-
 mio matris educari, ut et humanitate et sermo-
 nis suauitate, quae hominis sunt maxima orna-
 menta, a pueris inficerentur. Nisi igitur omnia
 circumspecte fiant, facili negotio tener animus
 perditur. Quam accurate atque bene *Plautus*
seruos eorumque mores depingit Pers. III. 3.
v. 13. sq.

*Vir summe popli, stabulum seruitricium,
 Scortorum liberator, subiculum flagri,
 Compedium tritor, pistrinorum ciuitas
 Perenni - serue, lurco, edax, furax, fugax.*

*Praecipue uero furtum crimini fere semper du-
 cebant. Huc pertinent illa Virgilii Ecl. III.*
u. 16.

Quid

Quid domini facient, audent dum talia fures.
 i. e. ferui, furta enim, inquit Seruius, specialiter ser-
 uorum sunt. Sic Plautus de seruo in aulul. II.
 4. v. 81.

— — tu homo trium litterarum. i. e. fur.

Ita Terentius Eun. IV. 7. v. 6.

— — Vbi centurio est sanga et manipulus furum.
 Hinc factum, ut haud raro filios fidei commis-
 sos suae ipsi corruerint, aut corrumpendos
 permiserint. Hac de re Grumio seruus collegae
 Tranioni apud Comicum Mostell. 1. 1. v. 20. sq. -- 32.
 obicit :

*Corrumpe herilem filium, adulescentem optimum
 Dies noctesque bibite, pergraecamini,
 Amicas emite, liberate, pascite,
 Parasitos obsonate pollucibiliter.
 Haecine mandauit Tibi cum peregre hinc it senex ?
 Hoccine modo hic rem curatam offendet suam ?
 Hoccine boni esse officium serui existimas ?
 Vt heri sui corrumpat et rem et filium ;
 Nam illum ego corruptum duco, cum his factis studet,
 Quo nemo adaeque iuuentute ex omni Attica
 Antehac est habitus parcus, nec magis continens,
 Is nunc in aliam partem palmam possidet,
 Virtute id factum tua, et magisterio tuo.*

Inde cognosces, cur paedagogi nomen nonnun-
 quam in malam rapiatur partem, ut apud Plautum
 in Pseudolo 1. 5. v. 30. sq. Simo ait :

Quis

*Quis hic loquitur? meus hic est seruus Pseudolus.
Hic mihi corrupit filium, scelerum caput,
Hic dux, hic ille 'st paedagogus: hunc ego
Cupi excruciari.*

Demipho apud Terentium *Phorm.* II. 1. v. 3. ad
Getam filii amores non impredientem inquit:

O Geta

Monitor!

Et paulo post l. c. v. 57. sq.

*Bone custos salve, columen uero familiae,
Cui commendaui filium hinc abiens meum.*

Non solum uero pueris, sed etiam puellis k) da-
ti sunt paedagogi. l) Sic Plinius iunior *Epp. L. V.*
16. Vbi de Fundani filia scribit: *Vt nutrices, ut pae-
dago.*

k) Imo et concubinis, hinc *Plaut. milit.* II. 1. v 68.

Conseruum meum miles concubinae custodem addidit,
Titium Proculum custodem a filio Messalinae datum. *Tacit.*
Ann. II. c. 35. cf. *Ludov. d'Orleans* ad h. l. item *Heinsium*
ad *Hesiodum* p. 45.

l) Id factum autem est, ut pulcritudinis custodes essent, prae-
textati enim praetextataeque, non nisi cum comite aut cu-
stode in publicum prodire solebant, ut tuti essent aduersus
illorum insidias, qui illorum pudori uolebant illudere. Qua
de causa lege etiam erat cautum, ne quis custodes abduce-
ret. uid. *Heinecc. antiqu. Iur.* L. IV. tit. 4. §. 5. p. m. 195.
Harum uero legum necessitatem ostendit *Valerius Maxi-
mus* L. VI. c. 1. §. 3. inquit: *Neque alio robore animi
praeditus fuit Pontius Aufidianus eques romanus, qui post-
quam comperit filiae suae uirginitatem a Paedagogo
proditam Fannio Saturnino, non contentus sceleratum ser-*

141779

dagogos, ut praeceptores pro suo quemque officio diligebat! Et Cicero in Epp. ad Att. XII. 32. Vehementer, inquit, me sollicitat Atticae nostrae uoletudo, ut uereor etiam, ne qua culpa sit: sed et paedagogi probitas -- me rursus id suspicari uetat. Militantibus m) etiam paedagogum et custodem appositum fuisse ex Plauto intelligimus in Most. I. 2, v. 48. seq.

Ad legionem cum itant, adminiculum eis danunt
Tum iam aliquem cognatum suum.

In publicum nunc iam et prodeant nonnulli
paedagogi, de quibus hactenus aliqua differimus. Primus erit Leonidas, de quo Quintilianus
Inst.

num affecisse supplicio, etiam ipsam puellam necauit. Et
Ouidius Metam. L. VI. v. 458. sqq.

— — — sed hanc (Philomelam) innata libido
Exstimulat: pronumque genus regionibus illis
In Venerem est, flagrat uitio gentisque suoque
Impetus est illi comitum corrumpere curam
Nutricisque fidem — — —

Huc etiam pertinebunt, quae Seneca Philosophus scribit Epist.
libro: haec fatua subito desit uidere. Incredibilem narro rem,
sed tamen ueram. Nescit esse se coecam; subinde Paedagogum suum rogat, ut migret, ait domum tenebrosam esse.
Hoc quod in illa videmus, omnibus nobis accidere, liceat tibi.

m) Quin imo prouinciis regendis destinati Caesares iis non caruerunt. Suetonii uerba haec illustrabunt uir. Aug. c. 67. Paedagogum, ministrosque Caii filii per occasionem uoletudinis mortisque eius, superbe auareque in prouincia grassantes, oneratis graui pondere cervicibus, praecipitauit in flumen.

Inst. Or. L. I. c. 1. Nec minus error eorum nocet moribus : Siquidem Leonidas Alexandri paedagogus , ut a Babylonio Diogene traditur , quibusdam eum uitii imbuat , qui robustum quoque et iam maximum regem ab illa institutione puerili sunt persecuta. Hunc sequitur diuinus Plato , trium haeresium caput. Seneca in laudando parcissimus hunc extollit , L. II. de ira c. 22. Apud Platonem educatus puer , cum ad parentes relatus , uociferantem uideret patrem : Nunquam , inquit , hoc apud Platonem uidi. Succedat Diogenes , de quo ex Gellii N. A. L. II. c. 18. haec apponam : Diogenes etiam cynicus seruitutem seruauit , sed is ex libertate in seruitutem uenunierat , quem cum emere uellet Xenitades Corinthius et quid is artificii nouisset percunctatus : Noui , inquit Diogenes , hominibus liberis imperare. Tum Xenitades responsam eius admiratus , emit et manumijit , filiosque suos ei tradens : Accipe , inquit , liberos meos , quibus imperes. n) Quod uel iisdem uerbis refert Macrobius posterior.

D

crobius

n) Hinc Parmeno de Doro Eunuchio , seu potius de Chaerea Eunuchi personam mentiente , sic Thaidi , cui offerebatur , praedicat in Terentio Eunuch. III. 2. v. 23. sqq.

— — fac periculum in litteris ,
fac in palaestra , in muscis , quae liberum
scire aequum est adolescentem , solertem dabo.

Non absque re Plinius histor. natur. L. XIII. praef. querit olim est sua aetate : pessum iero uitae pretia omnesque a maximo bono liberales dictae artes in contrarium ceciderunt ac seruitute sola praefici coeptum est. Habes in seruis doctis bibliothecam uere uiuam. Talem nobis ostendit Seneca

nec

crobius Saturn. L. I. c. 11. Exiguum hoc agmen claudat Q. Rhemnius Palaemon, quo iure hunc occupet locum, docet Suetonius de ill. Gr. c. 22: Rhemnius Palaemon, Vincentinus, mulieris uerna primo, ut ferunt, textricis (sic cum Theod. Pulmanno legimus) deinde herilem filium dum comitatur o) in scholas, litteras didicit.

Vi-

neca Ep. 27: Caluissius Sabinus memoria nostra fuit diues et patrimonium habebat libertini et ingenium. Nunquam uidi hominem beatum indecentius. Hic memoria tam mala erat, ut illi modo nomen Pylis excideret, modo Achillis, modo Priami, quos tam bene nouerat, quam paedagogos nostros nouimus. Nemo uetulus nomenclator, qui nomina non reddit, sed imponit, tam perperam tribus, quam ille Troianos et Achiuos persalutabat. Nihilominus eruditus uolebat uideri. Hanc itaque compendariam excogitauit. Magna summa emit seruos, unum qui Homerum teneret, alterum qui Hesiodum, nouem praeterea lyricis singulos assignauit. Magno emisse illum non est quod mirevis: non inuenerat, faciendos locauit. Postquam haec familia illi comparata est, coepit conuiuas suas inquietare, reliqua.

o) Hi serui dicebantur Capsarii. Suetonius in uita Cl. Neronis c. 36. coniungit paedagogos et capsarios: Constat, inquit, quondam cum paedagogis et capsariis uno prandio pariter necatos, alios diurnum uictum prohibitos quaerere. Iuuenalis Satyr. X. v. 117. hoc illustrat:

Quem sequitur custos angustae uernula capsae.

Prius confirmat quoque Horatius Satyr. L. I. 6. v. 78 — 84.

— — uestem seruosque sequentes

In magno populo si quis uidisset, auita

Ex re praeberi sumtus mihi crederet illos,

Ipse mihi custos incorruptissimus omnes

Circum doctores adierat. — —

Nec

Vidimus hucusque seruos paedagogos, quorum aspera conditio, ni fallor, scholasticis doctoribus hodiernis uilitatem aliquam conciliauit. Ipse tamen codex facer nobis ostendet paedagogos non tam parui esse habendos, cum apostoli et ipsa lex hoc nomine in scriptis N. F. insigniatur.

D 2 tur.

Nec minus laudandus erit *Manilius* in astronom.

— — teneros etiam, qui nutriet annos

Et dominum dominus praetexta lege sequatur.

Hic simul sese occasio offert explicandi uocem *antescholanus*, quam quidem glossarium Petronianum D. S. S. quod *Bourdolotius* Satyrico Petroniano cum notis ipsius criticis L. B. 1646. 12. edito subiecit, *proscholum* seu subductorem uocat, insidias enim pueris quoque scholas frequentantibus structas fuisse probabit *Martialis* Epigr. XII. 49. supra laudatus: *proscholos* uero ipse *Augustinus* de capariis nostris explicuit. *Proscholi* dicebantur ii, qui non instituebant pueros in artibus liberalibus, sed in scholam ducebant, reducebantque, eorumque magistri morum erant, quomodo in schola ipsa gerere se deberent erga praeceptorem et alios, illudque faciebant in *proscholio*, area seu attrio scholae. *Augustinus* eorum meminit: libri uero illius iam mihi non sunt ad manus. Paedagogorum uero monita saepe dura, quin imo uiolenta fuisse persuadet *Martialis* epigr. L. X. 62.

ferulaeque tristes, sceptrum paedagogorum

Cessent. — — —

Hinc procul dubio uultus paedagogicus apud *Suetonium* in uita *Neron.* c. 37. denotat tristem, seuerum. Non male igitur *Isidorus*: *παππας*, paedagogus, qui sequitur studentem. Vid. *Ioh. Ge. Walch*, de gymnasiis inter Romanos literar. §. 5. p. 20.

tur. 1. Cor. IV. 15. Corinthiacae Ecclesiae doctores hac uoce designat Paulus, p) inquires:

Εἰς

p) Legenda sunt, quae Canzias, nobile inter theologos, philosophos et philologos nomen, in libro suo *de consensu philosoph. Wolff. cum theologia*, p. 805. §. 12. seq. monet. Primi igitur ordinis uita spiritualis, uegetatiuae, in regno naturae, quae sui conscientia non tangitur, simulacrum habet. Datur et modus operandi, in primo hoc ordine, siquidem uitae titulo dignus est, cuius effectus sensui maxime subiiciuntur externo, non satis explorata fide, utrum animi interiores recessus eo commoueantur, nec ne? Cuius modi est illa hominum sedulorum circa externam ecclesiae formam cura intentior: qua fit, ut disciplinam uel nondum institutam, stabiliant, uel collapsam instaurent, et omnia certo, eidemque laudato ordini, qua externam ecclesiae faciem, restituere allaborent. Cuius quidem generis homines in Scriptura paedagogi uocantur. *ἐὰν γὰρ μᾶλλον παιδάγωγες ἔχητε ἐν χριστῷ ὥς πολλοὶ πατέρες*. Si uel paedagogorum decem millia habeatis, non habetis tamen plures patres. Paedagogi sunt, qui ordini ecclesiae externo prospiciunt, bene ab aliis constituta tuentur, ecclesiamque ab aliis plantatam, ne quid disciplina detrimenti capiat, obseruant. Sed si hunc operandi modum uel ab infimo uitae spiritualis gradu delicere, nec hoc dignari titulo uelis, per me quidem licebit. Haec Canzias. Idem decus academiae Tubingensis l. c. p. 368. §. 2. seq. scribit: *Clericus* in commentar. ad 1. Cor. III. 13. Paulus, inquit, mysticam significationem hic facto Moysi tribuit, quod uultum suum texisset eo consilio, ut describeret in se conditionem Israelitarum, quos non oportebat animaduertere, se ab eo leges accipere, quas aliquando antiquaturus esset Deus, quia non erat consultum, id eis innotescere, eo tempore, quo

sub

Ἐὰν γὰρ μυρίαις παιδαγωγῶς ἔχητε ἐν Χριστῷ, αἱ μὲν
πολλὰς πατέρας. *Nam quamuis decem millia paedago-*
gorum habeatis in Christo, at non multos patres. Et
Paulus Gal. III. 24. 25. ait: ὥς ὁ νόμος παιδαγω-
γὸς ἡμῶν γέγονεν εἰς Χριστὸν, ἵνα ἐκ πίστεως δικαιωθώ-
μεν. ἐλθέσης δὲ τῆς πίστεως, ἂν ἔτι ὑπὸ παιδαγωγῶν
ἔσμεν. Quemadmodum enim lex paedagogus noster fuit
ad Christum, quo ex fide saluemur; fide ueniente non
amplius sub paedagogo existimus. Priori in loco tri-
buitur ecclesiae doctoribus, qui instar paedagogo-
rum Corinthios ad fidem conuersos in eadem fir-
mabant, atque docendo, reprehendendo, cor-
rigendo, consolando, ulterius instruebant; Pos-
teriori legi, q) quia nos ut pueros in Christi

D 3

fer-

sub lege, tanquam *paedagogo*, esse debebant. *Nunc ipse Can-*
zianus pergit: Populi igitur infantia paedagogo digna, impe-
diuit, quo minus confestim tanta luce collustraretur, quan-
ta affulsit noui testamenti fidelibus. Illa aetas infirmior erat,
quam ut potuerit tantam ferre subito lucem. Vti infantes
gradatim ad maiorem pergunt, pleniorēque cognitionem,
sic et V. T. homines cum infantibus comparati, Gal. III. 1.
seq. pro sua aetate et genio paulatim ad sublimiora N. T.
bona, nec sine typorum, totidem uelut picturarum adum-
brationibus, erant assuescendi. Et caetera, quae in ipso
Canzio euoluas.

q) *Nomos*, seu **νόμος** paedagogus hic noster uarie sumitur:
significat enim omnem doctrinam a Deo temporibus V. T.
reuelatam, siue id expressis fieret uerbis mandati, seu typis et
figuris futurum Messiam indicantibus, haec enim ex Zion
egredi et orbem uniuersum implere debebat, gentibus an-

servatoris notitiam et ad Christum suis ducit, immo compellit, minis, ut, cum ei satisfacere prius nequeant, de mediatore maxime sollicitos reddat. cf. *Glassii philolog.*

Porro paedagogi nomine salutatur a *Seneca* Ep. 110. 4. Genius tutelar^r seu bonus: *Unicuique nostrum paedagogum dari Deum, non quidem ordinarium, sed hunc inferioris notae ex eorum*

nume.

nunciatura, depictura, oblatura Christum. Hanc ideam a nobis prolatam probabit Matthaeus V. 18. XII. 5. Ioannes X. 34. XII. 34. XV. 25. Actor. XIII. 39. Rom. III. 19. 1. Corinth. XIV. 21. Quando vero pars parti opponitur, et Moses una cum Prophetis allegatur, ita ut Pentateuchus s. libri quinque Moysi lex uocetur, tamen et Moses legislator et interpret uoluntatis diuinae multa et illustria nobis tradidit testimonia de Christo *Ἰανθῶνα* futuro. Alias nobis uon aduersantes ideas nolo tangere.

- 2) Talis tutelar^r Deus oppidis, aliisque locis adscribitur. Huc pertinet Cicero in Verrem. L. IV. *ut haec insula ab ea non solum diligi, sed etiam incolae custodiriue uideatur.* Genium uero Socratis illustrauit et descripsit Godofr. *Olearius* Diff. de Socratis daem^oio Lipsiae habita et postea *Stanleii* historiae philosoph. oriental. latine editae adiecta. Qui uero de anima Socratis et ratione humana, seu conscientia interpretantur, habebant et hoc argumentum, quod homo ipse sui sit paedagogus, teste *Antonino* philosoph. *περὶ τῆς αὐτῆς* L. IX. 29. : ὁ φροντὶς ἐν εἰδὸν τὴν ἡ κοινὴ φύσις ἡθελε, καὶ αὐτὸς ἐπαυδαγώγῃσιν. Videant, si norint, quid communis natura uelit, et seip^{os} (ad huius normam) *ἐντινῶνται.*

numero, quos Ovidius ait de plebe Deos. Optimus horum uerborum interpret erit Apuleius, cuius uerba de Socratis daemone ex Buchneri Orat. p. m. 368. afferam: Hic quem dico, prorsus custos singularis praefectus, domesticus speculator, proprius curator, intimus cognitor, assiduus observator, indiuiduus arbiter, inseparabilis testis, malorum improbator, bonorum probator. Hic si recte animaduertatur, sedulo cognoscatur, religiose colatur, ita ut a Socrate iustitia et innocentia cultus est, in rebus incertis prospector, dubiis praemonitor, periculosis tutator, egenis opitulator. Qui tibi queat tum in somnis, tum in signis, tum etiam fortasse coram, cum usus postulat, mala auerruncare, bona prosperare, humilia sublimare, nutantia fulcire, obscura clarere, secunda regere, aduersa corrigere. Haec Apuleius. Perpetuus comes puelulae adamatae a Terentio eo quoque nomine notatur. Sic enim Dauus ad Getam, qui operam Phaedræ, citharistram sectanti, in ludum ducenti reducentique dabat, fatur Phorm. I. 2. v. 94.

Quid Paedagogus ille, qui citharistram?

Ad ultimum philosophi hoc nomen sortiuntur, teste Seneca philosopho Ep. 88. Nam eum (Aristo Chius) locum, inquit, qui monitiones continet, sustulit, et paedagogi esse dixit, non philosophi; tamquam quidquam aliud sit sapiens, quam humani generis paedagogus., Et ep. 123. loquentem aliquem facit: Istos tristes et superciliosos alienae uitae censores, suae hostes, publicos paedagogos, assis ne feceris. Quae superius de ec-

D 4

clesiae

clesiae doctoribus breuiter dicta sunt, et hic suo modo ualent, ne autem prolixitati studeam, repetere nolo.

Designat quandoque familiarissimos, quorum consiliis perpetuo utimur. Ita de Galba Imp. refert *Aurel. Vict. epit. c. 6.* Trium amicorum consilio, (i. e. Iunii, Cornelli, et Coelii) cuncta (Galba) disponens, adeo, ut intra palatinas aedes pariter habitarent, et uulgo paedagogi dicerentur. Quod eisdem uerbis fere enunciat *Suetonius in uit. Galbae c. 14*: Regebatur trium arbitrio, quos una et intra palatium habitantes, nec unquam non adhaerentes, paedagogos uulgo uocabant.

Tales quoque erant *Athenodorus* apud Augustum, *Audi Iulianum* in Caesaribus ed. Libio p. 21: ἔτω δὲ παρίσχον ἑμαυτὸν τῇ φιλοσοφίᾳ χαίρειν, ὥς τε καὶ τῆς Ἀθηνόδωρος παρηγορίας ἐνέχουσαν διὰ ἀχανακτῶν ἀλλ' εὐφραίνόμενος ἐπ' αὐτῇ καὶ τὸν ἄνδρα καθάπερ παιδαγωγὸν, ἢ πατέρα μᾶλλον, αἰδέμενος. *Seneca*, *Neronis* amicus et praeceptor. De hoc refert *Suetonius* in uita Ner. c. 35. *Senecam* praeceptorem ad necem compulit, quamuis saepe commeatum petenti, bonisque cedenti persancte irrasset, suspectum se frustra, periturumque potius, quam nociturum ei. Et ibidem c. 7. Undecimo aetatis anno (*Nero*) a *Claudio* adoptatus est, *Annaeoque Senecae* iam tunc senatori in disciplinam traditus. Ferunt *Senecam* proxima nocte uisum sibi per quietem *C. Caesari* praecipere: et fidem somnio *Nero* breui fecit, prodita

imma-

immanitate naturae, reliqua. Et *Tragicus Seneca* in *Octavia* act. II. p. m. 253. Neronem ita loquentem nobis sistit:

*Desiste tandem iam grauis nimium mihi
Instare), liceat facere, quod Seneca improbat.*

Immo huius generis hominem secum habuit *Claudius* Imperator; testem produco iterum *Suetonium* in eius uita c. 2. *Diu etiam post tutelam receptam* (Claudius) *alieni arbitrii et sub paedagogo fuit*, quem barbarum et olim superiumentarium ex industria sibi appositum, ut se quibuscunque de causis quam saeuissime coerceret, ipse quodam libello conqueritur. *Lysias*, unus ex summatis regni Syro-macedonici a *Luthero* uocatur ein *Zuchtmeister des Königlischen Prinzen*. Licet uero paedagogi nomen in textu graeco non legatur, re ipsa tamen fuit. Sic enim uerba graeca se habent: και ἀπεθάνεν ἐκεῖ Ἀντίοχος ὁ βασιλεὺς ἔτις ἐννὰ καὶ τεσσαράκοντα καὶ ἑκατὸν, καὶ ἐπεγνώσθη, ὅτι τεθνήκειν ὁ βασιλεὺς, καὶ κατεψηφίσθη βασιλεύειν Ἀντίοχον τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἀντὶ αὐτοῦ, ὃν ἐξεβρεφε νεώτερον, καὶ ἑκάλεσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Εὐπάτωρ. Et mortuus est ibi Antiochus rex anno nono et quadragesimo et centesimo, et cognouit Lysias, quod mortuus est rex, et constituit ut regnaret Antiochus filius eius pro eo, quem nutriuit iuniorem, et uocauit nomen eius Eupator: Sic uersio uulgata uerba interpretatur.

D 5

Sa-

Satis Lyfiam magistrum morum et comitem perpetuum Eupatoris regis fuisse.

Plura qui desiderat de his, euoluat *Pignorium* supra laudatum et *Io. Iac. Claudii, de nutricibus et paedagogis*. Vltraiect. 1702. 12. libellum elegantissimum aequae ac rarissimum, quorum labores nostris oculis usurpare haud licuit. Fortasse et *Aufonius Popma de operis seruorum* s) quaedam huc pertinentia collegit.

Ad

s) Liber hic non est *Aufonii Popmae*, licet *Suvertius* in *Athen. Belg.* p. 150. eum *Aufonio* adscribat, et *Morérus* T. VII. p. 304. hunc sequatur, sed *Titi van Popma*, fratris *Aufonii*, obseruante doctissimo *A. D. Richtero*, tunc Rectore Scholae *Annaebergensis*, nunc Directore *Gymn. Zittau*. progr. qua *Vitam et scripta Aufonii van Popma* 1746. exponit. Auctoribus autem laudatis addenda quoque erit *Io. Petri Mulleri* Diss. de *παιδαγωγία* ueterum Graecorum Lips. 1735. habita. Ipsi uero *Pignorii* de seruís et eorum apud ueteres ministeriis commentarius *Patau.* 1656. 4. c. f. et *Amstel.* 1674. 12. c. f. editus est, cuius excerpta quaedam in *I. I. Maderi* et *I. A. Schmidii* collectione de bibliothecis, et quidem T. I. legere poteris. Vtrum *Io. Caroli Kretsi*, Rect. *Buttstad.* prolusio de *institutione iuuentutis scholasticae apud Athenienses*. 1750. 4. pl. 2. ad nostrum institutum faciat, alii uiderint.

De seruís adhuc qui scripsere, annotandi sunt quidam, scilicet *Daniel Muller* progr. 1734. *Chemnicii* edito de seruís medicis, nec non alio progr. 1731. de *Grammaticis*. *Io. Frieder. Iugler* de nundinatione seruorum apud ueteres, Lips. 1741. *Loon* de manumissione seruorum apud Romanos, Vltraiecti, 1685. *Io. Henr. Schulzii* excursio in antiquitates ad serui medici apud Graecos et Romanos conditionem eruendam. 1733.

Ad finem properamus atque ea, cuius gratia haec omnia collegimus atque diximus, proponamus. Iunius mensis adest, uiridi colore humum exornans oculosque plurium delectans, celebramus memoriam Ioannis Baptistae, uiri, quem Christus ipse maximis annumerat, quae itidem in mente ideam excitat beneficiorum Dei in TE, *Pater Optime*, exhibitorum. Singulari illius gratia heri natalis sexagesima sexta uice illuxit, hodieque lustralia, simulque nominalia cum his coniuncta, laetus agis. Pauca sed seria, non fucata, atque pia apprecari Tibi licebit: TE, cui sors paedagogi munus demandauit, paedagogi coelestes illi, quod summum Numen olim promisit, perpetuo et ubicunque locorum constituentur!

III. COM-

COMMENTATIO DE RECTORE SCHOLARVM MILITARIVM. a)

Praestat in otio otiosum esse, si Plinium (Ep. L. I. 9.) nostrum audias, atque in schola σχολαζειν, quam nihil agendo tempus alias non retrahendum perdere: illud enim Musis dicatum Scholas ἀναγκασ haud patitur, sed scholia, aut, uti impraesentiarum, scholas gignit, litterarum fautoribus forte non ingratas. Hinc scholae dicatus, militares delineabo scholas, breuiter de rectoribus illarum differens.

Scholae igitur uocem prius explicaremus, nisi otium hac in re nobis fecisset V. C. Christophorus Kreischmarus, Rector tum ludi Dresdensis Neapolitani, laude mea longe maior, in progr. de Nomine Scholae A. MDCCXXXIII. XVI. Kal. Octobr. edito, quibus tamen notio Scholae adicienda est, qua indicamus collegium quoddam militum, uel ministrorum b) principis, quam definitionem debemus

a) Conf. Codinum de officiis. Pancirollum in notitia imperii, c. 64. et 88. apud Graenium thes. T. VII. forte et lo. lac. a Wallbauser Roman. Kriegsschule, atque Lipsium de militia Romana.

b) e. g. Notariorum, de quibus uid. Gutberius de Off. dom. aug. L. III. c. 9. p. 579. Ipsa autem uerba referamus: Gutberius L. II. c. 14: Schola collegium quoddam est militum uel ministrorum, et qui illi adscripti erant, scholares dicti, eorumque

bemus Gutherio de Offic. dom. aug. L. II. c. 14. p. m. 599. L. III. c. 10. p. 599. ubi obseruat, has scholas fuisse uel *militiae castrensis*, uel *palatinae*, de quibus nonnulla enotabimus.

Harum originem si inquiras, *Henricus Valeſius* ad *Amin. Marcell.* L. XVI. eruditissimis suis commentariis te docebit, *scholam* quoque denotare locum quemcunque celebrem, in quibus et multitudo, uel alii frequentes conveniebant. Sic occurrit *schola quaestorum*, in qua scribae et librarii quaestorii coibant. Item *schola speculatorum* c) quae complectebatur speculatores legionum primae et secundae adiutricum. Non absorbum

ita-
rumque praepositi *capita scholarum* aut *scholae primicerii*. *Schola* autem erat uel *militiae castrensis* uel *palatinae*. Et *palatina* uaria fuit, ut ex Notitia constat. conf. *Valeſius* ad *Marcellin.* p. 310. et 316. seqq.

Idem L. III. c. 10. p. 599. *Scholae* sunt collegia quaedam militum uel ministrorum principis tam armatae militiae, quam togatae, quarum plerimae Magistri officiorum iurisdictioni subiectae sunt. *Thomae Reinesii*, nobilissimi illius Medici, epistolae ad *Hoffmannum* euoluens in *scholam* incidi aliam, seu porticum, otiosorum, deambulationibus et confabulantium stationibus accommodatam, quam M. M. Memmii, pater et filius extruxerunt, Duumuri, de qua more suo disputat p. 295. usque 298. Collegium medicorum idem obtinuit nomen. Sic M. *Linus Celsus*, tabularius scholae medicorum. uid. *Gruter.* inscript. p. m. 632. n. 4.

c) Hos cursores militares (*Feld • Curiers*) dicere etiam posses. uid. *Ioh. Wilh. Bergeri* diff. de laureatis §. 10. ap. *Marctianum* in *Thes.* dissert. T. II. P. I,

itaque uidetur, et sequiore aetate cohortes praetorias ita conjunctas habitasse palatio, ut olim hae scholae erant porticibus contiguae. Harum scholarum ciues *scholares* audiebant. Hinc *Suida*, in uocabulo σχολαριοι d) scribit: σχολαριοι τρισχιλιοι πεντακοσιοι ἐπὶ Φυλακῇ τῇ Παλλαντος ἦσαν τεταγμένοι, ἀριστίνδην ἐπιλεχθέντες ἐξ Ἀρμενίων, οἷς συνταξέας ἀνέκαθεν πλείους, ἢ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν τὸ δημόσιον ἐχορήγει. h. e. Scholares ter millia quingenti ad custodiam Pallantis (comitis ut coniicio, uel praesidis cuiusdam) erant constituti ex optimatibus Armeniorum (adde secundum Procopium *Isauros* quoque) delecti, quibus antiquitus respublica maiora stipendia, quam caeteris omnibus suppeditabat, quae teste *Valesio* l. c. ex Procopio et *Agathia* hausit. Nec non *Sulpitius Severus* in uita *Martini* L. I. c. 2. mentionem iniecit eorum, dum inquit: Ipse (*Martinus*) armatam militiam in adolescentia secutus, inter scholares alas sub rege *Constantino*, deinde sub *Iuliano* Caesare militauit. Neque absurdum fore credimus, dum affirmamus, extra Constantinopoleos moenia fuisse palatia, scholis huiuscemodi instructa, quod palatium *Antiochenum*, praesentesque scholarum palatinarum primi apud *Marcellinum* L. VIII. uero simile reddunt. Ipsa apponam uerba: *Montius tunc quae stor, asper quidem, sed ad lenitatem propensior, consulens*

d) Vid. de his *Moursii* Glossarium graeco-barbarum in hac uoce.

lens in commune, aduocatos palatarum primos scholarum allocutus est mollius. Considerandae quoque sunt scholarum classes, quarum Iustinianus Augustissimus e) undecim, Notitia uero utriusque imperii tantum decem numerat. Vide Guther l. c. L. III. c. 10. p. 599. ubi insimul monet, fabricensium collegium huc cum Cuiacio Opp. T. III. p. m. 467. tit. 29. non esse referendum. Sunt uero secundum imperii notitiam: Schola scutariorum prima, scutariorum secunda, armaturarum seniorum, gentilium seniorum, scutariorum tertia, agentium in rebus, gentilium iuniorum, armaturarum iuniorum, scutariorum sagittariorum, scutariorum clibanariorum: nec non ex Gutherii mente domesticorum et protectorum quibus rectores seu tribuni praeerant, ipsi magistro officiorum f) subiecti.

De his uero sigillatim quaedam disputabimus: Et quidem primum de scutariorum scholis, quarum prima et secunda crebrius in Marcellini historia occurrit. Hic L. XXVI. p. 310. narat: Progreſſo Nicaeam uersus exercitu, quae in Bithynia mater

e) Ille Cod. L. IV. tit. 65. l. fin. de locato inquit: *Mihes autem appellamus tam eos, qui sub excelsis magistris militum tolerare noscuntur militiam, quam qui in undecim scholis deuotissimis taxati sunt, nec non eos, qui sub diuersis optionibus foederatorum nomine sunt decorati.*

f) Magister officiorum sub se habebat ex militari iurisdictione et cura fabricas armorum, fabricenses, limites, et limitaneos milites et scholares omnes. uid. Cuiacius T. III. p. 15. tit. 32.

ter est urbium, potestatum ciuiliū, militiaeque rectores, magnitudine curarum adstricti communium interque eos quidem spe uana sufflati, moderatorem quaeritabant, diu exploratum et grauem, et rumore tenus obscuris paucorum susurris nomen perfringebatur **EQVITITII SCHOLAE PRIMAE SCVTARIORVM ETIAM TVNC TRIBVNI**, qui, quo itidem spreto, quia procul iacebat, ut aptus ad id quod quaerebatur, atque conueniens **VALENTINIANVS** nulla discordante sententia, numinis adspiratione coelestis electus est, **AGENS SCHOLAM SCVTARIORVM SECVNDAM**, relictus apud Ancyram. Et L. XXII. p. 222. (ed. Par. 1636. 4.) Romanus quin etiam et Vincentius, **SCVTARIORVM SCHOLAE PRIMAE SECVNDAEQVE TRIBVNI**, agitare conuicti quaedam suis uiribus altiora, acti sunt in exilium. Liceat et alia adficere loca testis huius omnino locupletis, licet scutariorum scholas non adeo in illis ubique distinxerit. Is L. XIII. p. 27. inquit: Post multos **SCVDILO SCVTARIORVM TRIBVNVS** uelamento subagrestis ingenii persuasione opifex callidus. Et L. XVI. p. 73. meminit: *Idea tibi permissi*, quod Bainobaudes **TRIBVNVS** et **Valentinianus** postea imperator, cum equestribus turmis, **QVAS REGEBANT**, ad exequendum id ordinati a **CELLA TRIBVNO SCVTARIORVM**, qui **Barbationi** sociatus uenerat ad procinctum iter obseruare sunt uetiti, unde redituros didicere **Germanos**. Porro L. XVII. p. 101. refert: Et quia
nihil

nihil uidebatur deesse praeter ductores, NESTICAE TRIBVNO SCVTARIORVM, et Chariettino, uiro fortitudinis mirae, imperauerat Caesar, ut magna quaesitum industria, comprehensumque offerrent sibi captiuum, rel. Deinde L. XXX. p. 415 legimus: Hoc nunciato princeps ante dicti fuga percussus, quem elaqueatum fidem rupturum existimabat, cum sagittariis mille succinctis et leuibus Danielum mittit et BARZIMEREM, renocatueros eum, comitem unum, alterum SCVTARIORVM TRIBVNVM. Itidem L. XXXI. c. 9. p. 452. docet: - oppidum petiuere Dibaltum, ubi TRIBVNVM SCVTARIORVM BARZIMEREM inuentum cum suis, cornutisque et aliis peditum numeris ponentem affiliunt, eruditum puluere militari RECTOREM. Vnicum addam locum adhuc L. XXV. p. 307. His ita tristibus laetum aliud addebatur, missos a Iouino milites aduentare, quos CAPITA SCHOLARVM ordo castrensis appellat, nunciantes aequo animo Iouiani imperium amplecti exercitum Gallicanum. Quibus compertis VALENTINIANO, qui cum iisdem REDIERAT REGENDA COMMITTITVR SCVTARIORVM SCHOLA et Vitalianus DOMESTICORVM CONSORTIO IUNGITVR, HERVLORVM E NVMERO MILES, qui multo postea auctus comitis dignitate male rem per Illyricum gesserat.

Licet uero tertiae scutariorum scholae haud figillatim mentionem fecerit Marcellinus, non est tamen, quod de ea dubitemus, quum Imperii no-

E

tia

tia nomen eius scholis inferuerit palatinis. Mihi tamen in mentem uenit, hanc *cornutorum* g) nomine posse intelligi, qui itidem milites erant perpetuo atque diuturno usu proeliorum exercitati maxime, vid. *Guther*. l. c. p. 418. et 622. *Bainobaudes* enim, quem *Marcellinus* L. XIII. c. 10. p. 28. *scutatorum* tribunum dixerat, L. XVI. p. 74. et 85. *Cornutorum* tribunum appellauit: ultima uerba enotabo. *Ceciderunt autem in hac pugna Romani quidem CCXL. et III, RECTORES uero IIII. Bainobaudes CORNV-*
TORVM

g) Haec schola *Cornutorum* procul dubio ex Gallis, Germanis, aut aliis barbaris erat collecta. *Gutherius* enim de offic. dom. aug. L. III. p. 622. inquit: *Cornutos* et *braccatos* milites usu praeliorum diuturno firmatos, inuenio, sed non *Illyricos*. (*Ammian*. L. XVI.) Erant enim *bracchae* uel *braccae* tegmen Gallorum. Confer et compara dicta de Germanorum habitu et uestitu apud *Guillimannum*. Germanos, qui pellibus, cornibus adhuc instructis, induti incedebant. In oculos forte mihi incidit locus *Ammiani Marcellini* L. XVII. p. 103. sq.: *Augusto* inter hos quiescenti per biemem apud *Sirmium* indicabant nuncii graues et crebri, permixtos *Sarmatas* et *Quados*, uicinitate et similitudine morum armaturaeque concordēs, *Pannonias* *Moensiarumque* alteram cuneis incurfare dispersis. Quibus ad latrocinia magis quam aperto habilibus *Marti*, *hastae* sunt longiores et *loricae*, ex cornibus *rafas* et *leuigatis*, *plumarum specie linteis indumentis innexae*, equorumque plu-

TORVM TRIBVNVS adaeque Laipso h) et Innocentius cataphractarios ducens, et uacans quidam tribunus, i) cuius nomen non suppetit.

Scutariis iungamus Scutarios sagittarios, formidabile, ut Ammianus L. XVI. p. 76. ait, genus armorum, quod cum Henr. Valesio ad h. l. commentante describemus: „Lorica et ocreis genuum tenus, probe contacti pugnam inibant, dextra arcum et sagittas, ense sinistro lateri appensum gestantes. Sunt, et quibus hasta appensa est, et brevis super humeros, clypeus absque ansa, quo uultum et ceruicem tegere possint. Erant autem equites optimi, et currentibus, cum maxime equis arcum facillime tendebant, hostem, que aut fugientem aut insequentem conuulnerabant. Neruum porro adducebant ad frontem, uersus dextram maxime auriculam, tanta ui, ut quemcunque

E. 2

„sagitta

plurimi ex usu castrati, ne aut in foeminarum uisu exagitati raptentur, aut in subsidiis ferocientes prodant hinc nitu densiore uectores: et per spatia discurrunt amplissima sequentes alios, uel ipsi terga uertentes, insidendo uelocibus equis et morigeris, trahentesque singulos, interdum et binos, uti permutatio uires foueat iumentorum uigorque otio integretur alterno. „ Forte et ex hoc nomen habuerunt, quia fortissimos et ualidissimos in cornua ordinabant.

h) Forte legendum loco adaeque Laipso esset Dagalaipho, cuius nomen apud Ammianum Marcellinum L. XXVI. p. 314. 316. occurrit.

De horum dignitate confer. Guther. de off. p. 56.

„sagitta percussissent, statim is interiret, nec scutum
 „nec lorica impetum teli frangeret. Haec fere Proco-
 „pius in principio L. I. qui Persica inscribitur. „ Ipse
 tamen Marcellinus est audiendus; hic L. XVIII.
 p. 131. ait: Aderat comitum sagittariorum pars ma-
 ior, equestres uidelicet turmae ita cognominatae, ubi
 merent, uti omnes ingenui barbari, armorum uirum-
 que firmitudine inter alios eminentes. Porro adno-
 tamus L. XXVI. p. 314. Valentinianus - per-
 cunctatus, quemnam ad consortium imperii oporteret as-
 sumi, silentibus cunctis, DAGALAPHVS tunc EQVESTRIS
 MILITIAE rector respondit fidentius. Si tuos, inquit,
 amas, Imperator optime, habes fratrem; si rempubli-
 cam, quare, quem uestias. - - p. 316. Et DAGALAI-
 PHVS, quem MILITIAE RECTOREM prouexerat Ioui-
 anus. Denique adiciam L. XXVIII. p. 402. Vbi
 inuentos EQVITES quartae SAGITTARIORVM COHOR-
 TIS, quae ad rebellem defecerant, ut contentum se sup-
 plicio leniore monstraret, omnes contrusit ad infimum
 militiae gradum. - - TRIBVNVM SAGITTARIORVM
 CVRANDVM ea re iussit occidi, quod nec ipse unquam
 cum hostibus congredi uoluit, nec suos ut pugnarent
 hortari. Nec non L. XXXI. p. 460. Eo ad uallum
 hostile tendente, SAGITTARII SCVTARII, quos BACV-
 RIVS IBERVS quidam tunc regebat, et CASSIO, aui-
 dius impetu calenti progressi. rel. conf. Montfaucon.
 Superest adhuc Scutariorum clibanariorum scho-
 la, k) cuius rarior iniicitur mentio. Glossa Ba-
 silicorum

k) Schola Scutariorum clibanariorum in oriente fuit sub ma-
 gistro officiorum. Guther. p. 624.

filicorum apud Gutherium l. c. l. III. c. 12. p. 622. hos ita nobis delineat: κλιβανάριοι ὀλοσί-
 ῥηροι, κλίβανα γὰρ οἱ Ῥωμαῖοι τὰ σιδηρὰ καλύμμα-
 τα καλεῖσι, ἀντὶ τῆς καλαμῆνα. h. e. Clibanarii,
 (nostris forte Chirafierer) ex toto sunt ferrei.
 κλίβανα enim Romani ferrea uocant tegumenta con-
 tra arundinem et sagittas. Plenior tamen ima-
 ginem nobis sistit Marcellinus toties laudatus
 l. XVI. c. 16. p. 70. Sparsique cataphracti 1) equi-
 tes, quos Clibanarios dictant Persae, thoracum mu-
 niti tegminibus et limbis ferreis cincti, ut Praxitelis
 manu polita crederes simulacra, non uiros, quos lami-
 narum circuli tenues, apti corporis flexibus ambiebant,

E. 3

per

1) Qua ratione Clibanarii a Cataphractariis differant, docet
 Gutherius l. c. p. 623. Eisdem tamen habet Capitolinus.
 En locum! Alexander Seuerus oratione ad Senatum, post
 uictos Persas, habita, quam Capitolinus in eius uita refert,
 disertè Persis Clibanarios dictos ait, qui alias Romanis
 nimirum et Graecis Cataphractarii appellarentur. Centum,
 inquit, et uiginti quinque millia equitum fudimus: cata-
 phractarios, quos illi (Persae) clibanarios uocant, decem
 millia in bello intereminus, eorum armis nostros armauimus.
 Rufi Festi breuiar. c. 24. v. 6. 7. Aureliani imperatoris
 gloriae Zenobia Odenati uxor accessit. Etenim post mor-
 tem mariti foeminea ditione orientis tenebat imperium:
 quam Aurelianus multis clibanariorum et sagittariorum mil-
 libus fretam apud Immas haud procul ab Antiochia uicit, et
 captam Romam triumphans ante currum duxit.

per omnia membra deducti, ut quocunque artus necessitas commouisset, uestitus congrueret iunctura cohaerenter aptata. Et paulo post L. XVI. p. 78. iterum clibanarios meminit: Norant enim licet prudentem ex equo bellatorem cum clibanario nostro congressum frena retinentem et scutum, hasta una manu uibrata, tegminibus ferreis abscondito bellatori nocere non posse. Aldam et Nazarium in Panegy. Constantini ap. Gutherium l. c. p. 623. Quae enim illa fuisse dicitur species, quam atrox visu, quam formidolosa? operimento ferrei equi, atque homines pariter obsepti. Clibanariis in exercitu est nomen superne omnibus tectis equorum pectoribus, demissa lorica et crurum tenuis pendens, sine impedimento, gressus a noxa uulneris uendicabat. Neque leges plane silent Clibanariorum nomen, siquidem sacratissimus Imperator eorum meminit in Cod. Theodos. L. XIV. tit. 17. leg. 9. de annona ciuica. Annonas ciuicas in urbe Constantinopolitana scholae scutariorum, et scutariorum clibanariorum diu Constantini adseruntur liberalitate meruisse. καὶ βάρη m) uocabulum, quidam Persico sermoni originem acceptam referre autumant, praecipue cum Eutropius L. VI. c. 7. §. 9. narret, Tigranem Armeniae regem sexcentis millibus clibanariorum fuisse instructum.

Nunc

m) Fabricae armorum uariae erant, e. g. sagittariae, loricariae, scutariae, ballistariae, clibanariae, spatariae rel. vid. Berman. de German. L. I. p. 93.

Nunc quoque *armaturarum scholas* considerabimus. Armatura uero genus est exercitii, quod a Campiductoribus hodie (*Exercitiens-Weistern*) n) tirones imbuuntur, uel scientia saltandi in armis, quam Pyrrhicham dicunt, et de qua *Interpres uetus Tetrabibli* uulgo *Ptolomaeo* adscripti L. IV. inquit : ὁ πλορχηστὰς οἱ περ εἰσὶν οἱ μεθ' ὅλων ὀρχαμένοι, ἃς καλεῖσιν ἀρματέρας. i. e. *Hoplorchistae*, qui erant in armis saltaturi, quos uocarunt *armaturas*. uid. *Valesius* ad *Marcell.* L. XIII. p. 51. Quia uero hi rite arma tractare discebant, omnis militum in armis institutio armatura postea est dicta. Dein soli ex eo dicti *armaturae*, qui inter principia legionis, ea exercitatione imbui coeperunt. Ut uero duplex militum genus aderat, pedestre scilicet, et equestre, adeoque duplex *armaturae* species erat, quam uberius illustrat *Valesius* dicto loco. Quo exercitiores uero nostri *scholares* essent, *armaturae seniorum* semel in die; *iuniorum* autem nouorumque militum mane et post meridiem in omni armorum genere exercebantur. uid. *Gutherius* l. c. p. 602. Audiamus tamen simul nostrum *Marcellinum*, qui L. XIII.

E 4

p. 29.

- n) Campiductores erant in praecipuis militum et fortissimi. *Marcellinus* L. XVIII. p. m. 141. Illorum (Gallorum) campiductoribus, ut fortium factorum antesignanis, post ciuitatis excidium, armatas statuas apud Edessam in regione celebri locari iusserat Imperator, quae ad praesens seruantur intactae.

p. 29. inquit: - - *Accurrit Eusebius cubiculi tunc
praepositus, Pentadiusque notarius et MELLOBAVDES
ARMATVRARVM TRIBVNVS iussu imperatoris compul-
suri eum sigillatim docere, quam ob causam, quemque apud
Antiochiam necatorum iusserat trucidari. Et L. XV.
p. 38. Tres simul exiluvie tribuni ARINTHEVS AGENS
VICEM ARMATVRARVM RECTORIS et SENIAVCHVS,
qui equestrem turmam comitum tuebatur, et PAPPO
ducens promotos cum commissis a principe. L. XXVII.
p. 335. loquitur: NI BALCHORAVDES ARMATV-
RARVM TRIBVNVS magniloquentia socordi coalitus
appropinquante iam vespera cessisset incondite. Nec
non L. XV. p. 39. occurrit MALLOBAVDES ARMA-
TVRARVM TRIBVNVS.*

Progrediamur nunc ad Gentiles, qui itidem
duplici schola, seniorum nempe et iuniorum, quam
Gordianus iunior, ut ex *Cedreni* loco, inferius le-
gendo, forte colligere poterimus, instituit, gau-
debant. Gentiles autem tum non audiebant,
qui iura familiarum gentiumque usurpabant, sed
qui idolis adhuc sacra faciebant, et plerumque,
ut pene omnes milites, ex barbaris colligeban-
tur. vid. *Chladenius* de Gentilit. Rom. p. 11. Chri-
stiani enim tum sibi persuaserant, militis officia
officiis Christianorum aduersari. Hinc *Martinus*,
Turonensis episcopus, referente *Sulpicio Seuero*,
de vita Mart. L. I. c. 3. et 4. eiurata superstitione
noluit amplius castra sequi. In barbarorum nam-
que numero maxima exercitus Romani vis con-
sistebat,

fistebat, ideoque confidentes hostes, teste Marcellino L. XVI. p. 61. populabantur prouincias, quod nec SCVTARIOS adesse, prodentibus perfugis, didicerant, nec GENTILES per municipia distributos, ut commodius uescerentur. Gentiles uero scholam habuisse colligimus ex eodem Marcellino L. XXVII. p. 351. fidentissimo impetu acies motas promte ante alios praeiere duo iuuenes lecti in principiis adeundi discriminis Saluius et Lupicinus scutarius unus, alter E SCHOLA GENTILIVM. Haec schola suo tribuno uel Rectori fuberat, quod Marcellinus probat L. XX. p. 15. Constantius, nec discusso negotio, nec patefieri quae scientiam eius latebant, permissis, adpetitum calumniis (Vrlicinum magistrum peditum) deposita militia digredi iussit ad otium, AGILONE ad eius locum immodico saltu promotus EX GENTILIVM SCVTARIO- RVM TRIBVNO. Et L. XV. p. 39. Confestim iniquitate rei percitus MALARICHVS GENTILIVM RECTOR, collegis adhibitis strepebat, immaniter circumueniri homines, dicatos imperio, per factiones et dolos minime debere proclamans, petebatque, ut ipse relictis obsidum loco necessitudinibus suis, MALLOBAVDE ARMATV- RARVM TRIBVNO spondente.

Praefertim enodat doctissimus Gutherius l. c. p. 602. scholam Gallicam palatii ex Symmachi o) Epp.
E 5 L. VIII.

o) Hic tamen paulisper dissentit exemplar 1653. Lugd. Bat. impressum, partim quod aliter legat, partim aliter nume-
ret,

L. VIII. 52. p. 359. editore Iureto, quem locum forte illustrat *Marcellinus* L. XV. p. 40. *Haec Malarichus subito nactus, etiam tunc squalens et moestus, suamque et popularis SILVANI uicem grauiter ingemiscens, adhibitis FRANCIS, quorum ea tempestate in PALATIO MVLTITVDO florebat, erectius loquebatur. Denique cum Valesio ad Marcellinum L. XVI. p. 101. obseruamus, quod in notitia Imperii legatur Praefectus Sarmatarum Gentilium. A uero non aberrabo, si dixerim, Batauos seniores apud Bertium de Germania L. I. c. 11. p. 93. in hunc censum esse referendos. Praeterea laetos p) inuenio barbaros ad Marcellinum L. XVI. p. 73. proprio sic nomine dictos. Laeti uero dicuntur barbari, quos in colonias provinciarum desertarum deduxere, adeoque ciuitate gaudebant Romana. Meminit eorum *Zosimus* L. II. c. 54. p. 230. curante Cellario: Μαγνέντιος ἔλκων μὲν γένος ἀπὸ βαρβάρων, μετακίησας δὲ εἰς λετὰς ἔθνος γαλατικόν. h. e. Magnentius attraxit genus barbarorum, habitans in laetis, gente Galatica.*

Et Eumenius, Auctor Panegyrici dicti Constantino Caesari C. XXI. „Sicut pridem tuo, Diocletiane Auguste, iussu impleuit deserta Thraciae, translatis in
„colis

ret, atque ex 52. fecerit 55. Sic autem scribit Symmachus: Nam dudum eum ad scholam Gallicam (nostrum Gallicani) palatii translatum esse meministi.

p) De laetis vid. *Guther. de offic.* p. 732.

„colis Asia, sicut postea Tuo, Maximiane Auguste, nutu
 „NERVIORVM et TREVIRORVM arua iacentia LAETVS
 „postliminio restitutus, et receptus in leges FRANCVS
 „excoluit, iha nunc per uictorias Tuas, Constanti,
 „Caesar inuicte, quicquid infrequens Ambiano et Bello-
 „uaco et Tricassino solo Lingonicoque restabat, barbaro
 „cultore renirescit. „

Confer praeterea Cod. Theodof. L. VII.
 tit. 20. leg. 12. de ueteranis: ubi haud pau-
 ca Godofredus, nomen illud magnum, de Lae-
 tis dislerit. Addam ex Bertii commentariis de
 Germania L. I. c. 11. p. 92. *Laetos Lingones et*
Laetos Actorum.

Nescio uero, an huc pertineat *Schola Candi-*
datorum seniorum, quae sextae adscripta erat scho-
 lae, Gordianumque seniore auctorem ha-
 buit, et *iuniorum*, septimae scholae addicta, quam
Gordianus iunior, ex sententia Cedreni, cuius
 uerba mox inuenies, uel *Philippus*, ut uult Chro-
 nicon quoddam Alexandrinum, instituit, lectis
 ex scholarium ordine fortissimis et maximae
 proceritatis. Occurrunt hi Candidati apud *Mar-*
cellinum L. XV. p. 41. ubi *Valesius* rem *Hieron-*
mi atque *Victoris Turonensis*, itemque *monumenta-*
rum fide firmat.

Scho-

Scholam agentium q) in rebus, et deputatos huius scholae, licet magistro officiorum, uti laudatae, subiecta fuerit, missam facio, adnotans, satis rationem eorum habuisse *Gutharium de Offic. Dom. Aug. L. III. c. 10. p. 603. seqq. 629.* r) Aliqua uero de domesticis et protectoribus s) adiecisse potius iuuabit. Instituit eos *Gordianus Caesar*, narrante *Cedreno Synopf. hist. p. 803. D. edit. Venet. 1729. f. Iunior Gordianus post Pupienum Imperator creatus mensibus tribus Principatum tenuit. Is primus instituit t) CANDIDATOS ET PROTECTORES et ordinem SCHOLARIVM, quem a se IVNIORVM adpellauit.* Μετὰ δὲ τῶν ἐβασιλευσεν ἰανίῳ μῆνας τρεῖς, ὃς πρῶτος ἐποίησε Κανδιδατον

q) Ex horum numero fuit Theopompus, uir illustris, agens sacri nostri palatii scholam, ut *Anastasius Aug. imp. in epistola ad Hormisdam papam. uid. Valesius ad Marcellin. L. XIV. p. 17.*

r) Conf. et Io. W. Bergerum de literis laureatis §. 10. apud Martinum Thef. Diff. T. II. P. I. p. 18.

s) Protectorum nomen et aliis dederunt, quos recenset *Gutharius de offic. dom. aug. L. III. c. 12. p. 617.*

t) Vir cl. *Chr. G. Grabner*, in progr. I. et II. docte more suo de nomine, origine et scholis protectorum scribit, eos a Seuerio esse institutos. Forte alia haec erat schola ac scholarium iuniorum. Caeterum de Protectoribus conferratur *Godofredi discursus ad L. Quisquis p. 54. et Salmasius ad Lampridii Heliogab. c. 33.*

δατόν καὶ πρωτίκτορας, καὶ τὸ τάγμα τῶν σχολα-
ρίων συσσηάμενος ἐκάλεσεν αὐτὸ ἰωνιάρων, ὡς τὸ
ἴδιον ὄνομα. Et licet non omnes domestici pro-
tectores erant, protectores tamen in eorum fue-
runt numero, cum scriptores passim haec nomi-
na iungant, aut permittent. conf. *Guther. l. c.*
p. 442. Sic *Eutropius L. X. c. 9. §. 1.* Post hunc,
inquit, *Iovianus*, qui tunc DOMESTICVS MILITABAT,
ad obtinendum imperium, consensu exercitus electus est,
commendatione patris, quam sua, militibus notior. Et
Amm. Marcellinus L. XXV. p. 296. Inter has exi-
guas, ad tantam rem moras, nondum pensatis senti-
tiis, tumultuariis paucis, ut in rebus extremis factum est
saepe, IOVIANVS ELIGITVR IMPERATOR, DOME-
STICORVM ORDINIS PRIMVS, paternis meritis me-
diocriter commendabilis. Erat enim *Varroniani* notis-
simi comitis filius, haud dudum post depositum militiae
munus ad tranquilliora uitae digressi. Et paulo post
p. 297. Iovinianum adhuc protectorem. Vtrumque
nomen coniungit *Marcellinus L. XIII. p. 33.* *Hercu-*
lanus aduenit PROTECTOR DOMESTICVS *Hermo-*
genis ex magistro equitum filius. Neque dubitemus
eos inter scholas fuisse militares, id enim testatur
Marcellinus L. XIII. p. 16. solisque SCHOLIS iussit esse
contentum PALATINIS et PROTECTORVM et cum scu-
tariis, et gentilibus. *L. XXVI. p. 316.* uero infit:
Et *Serapianus* olim sacramento digressus recinctus est, ut
Pannonius, sociatusque *Valenti*, DOMESTICORVM
PRAEFIGIT SCHOLAE. Haec schola, quam *Guthe-*
rius solerti studio a protectoribus comitum distin-

guit,

guit, longe aliter ac *Valesius* ad *Marcell.* p. 33, ut caeterae suos habuit rectores siue tribunos, teste *Marcellino* L. XIII. c. 10. p. 29. Et *Barbatio* repente apparuit *Comes*, qui sub eo DOMESTICIS PRAEFUIT. L. XVIII. p. 118. Inter quos etiam *Valentinus* ex primicerio PROTECTORVM TRIBVNVS, ut conscius, inter complures alios tortus aliquoties superuixit, penitus quid erat gestum ignorans. Ideoque ad iniuriæ periculique compensationem, ducis in *Illyrico* meruit potestatem. Erat autem idem *Barbatio* subagrestis, arrogantis propositi, ea re multis exosus, quod et dum DOMESTICOS PROTECTORES sub *Gallo* REGERET *Caesare*, reliqua. L. XXI. p. 187. *Dagalaiphum* PRAEFECIT DOMESTICIS, aliosque plures, ex arbitrio suo MILITIBVS REGENDOS apposuit, quorum merita norat et fidem. Hanc scholam protectorum domesticorum, corporis custodiam habuisse Imperatorum, quam sententiam quoque tuetur *Gutherius* l. c. p. 424. sqq., non abs re conicimus, cum *Hieronymus* in *Chronico Eusebiano* scripserit: *Caius* (*Caligula*) a protectoribus suis occiditur; *Suetonius* vero testatur in *Caligulae* vita c. 56. et 58. illum a *Chaerea* cohortis praetoriae tribuno fuisse percutsum. Et quae *Spartianus* protectoribus adscribit, *Victor* custodibus tribuit. Audiamus utrumque. *Spartianus* in *Caracalla* refert c. 5. In scapham cum protectoribus descenderet. Et c. 7. Cum inter protectores suos coniuratos caedis ageret. *Aurelius Victor* autem in epitome c. 21. inquit: Cum *Carras* iter faceret, apud *Edeßam* secedens ad officia naturalia, a milite, qui quasi

quasi ad custodiam sequebatur, interfectus est. Imo diserte docent sacratissimi Impp. Honorius et Theodosius Cod. Theod. L. VI. tit. 24 leg. 9. de domest. et prot: DEVOTISSIMOS PROTECTORES, qui ARMATAM MILITIAM subeuntes, non solum defendendi corporis sui, uerum etiam PROTEGENDI LATERIS NOSTRI sollicitudinem patiuntur, unde etiam protectorum nomen sortiti sunt, inglorios esse non patimur. Similia lex praecedens quoque loquitur.

Occurrit praeterea comes domesticorum Richomerus apud Marcellinum L. XXXI. p. 448. et Lucilianus quasi domesticorum comes, u) L. XIII. c. 10. p. 28. At quoniam, uti supra monuimus, domesticorum familia latius patebat, quam protectorum, dubii haeremus, utrum comes ille palatinae praefuerit scholae. Militare munus inde concluderem, quia Aurelius Victor de Caesar. c. 39. docet: Ducum consilio tribunorumque Valerius Diocletianus domesticos regens ob sapientiam deligitur. Cui Zonarus Anna L. XII. c. 31. p. 483. ex editione du Fresne addendus, qui de Diocletiani fati

- u) Codex Theodosii cum domesticis; qui et protectores siue custodes corporis principis sunt, *σωματοφυλακες* Graecis appellati, coniungit: quorum aliquos non meros ostiarios fuisse, hoc est, admisisse et dimisisse tantum, qui Principem aut herum conuentum uellent; uerum et chartas dominorum seu tabellaria tractasse, uidetur suadere locus Agathiae L. I. de imperio et gestis Iustiniani, qui cancellarios istos uel cancellis τὰ ἀρχαία Narsetis curasse diserte tradit. vid. Nöltgenii Lexic. antib. p. m. 266.

fatis refert: ἐξ εὐτελεῶν στρατιωτῶν δούξ Μοεσίας ἐγένετο: ἄλλοι δὲ κομήτα δομestικών αὐτὸν γενέσθαι φασί. δομestικός δὲ τινὲς τῆς ἰππείας νομίζουσι. h. e. de gregario milite dux Moesiae factus, alii vero comitem domesticorum illum fuisse perhibent. Domesticos vero alii equites autumant., Hinc consequeretur, rectorem protectorum comitis dignitate fuisse auctum. Restat adhuc scrupulus, quem *Gutherio* quispiam movere posset. Ille enim libro saepius laudato p. 599. affirmat, protectores, scholam palatinam, subfuisse magistro officiorum, et tamen p. 423. subiicit praefecto praetorio, sed bene res se habet: hic enim non loquitur de scholis protectorum, sed aliis militibus, protectorum nomine obviis, nec sibi ipsi repugnat.

Adderem nonnulla de armis, quorum *Valesius* ad Marcell. L. XVI. p. 117. ex Procopio, Synesio, et Agathia meminit, et *Gutherius* de offic. dom. aug. L. III. c. 10. p. 601., atque annona eorum, si paginae angustia, limitesque constituti id permetterent, hoc tamen non prorsus filebo, singulas scholas palatii *medici* singularis opera usas esse, quod uberius explicat *Valesius* ad Marcellini L. XVI. p. 64. ubi *Dorus* quidam ex *medico* soubartiorum occurrit. Annonam scholaribus assignatam explicat *Cuiacius* Opp. T. III. p. 483. et *Gutherius* l. c. p. 380.

IV.

IV.
DE ROMANORVM CVRIA. 1)

Dum ego nuper *Ovidii* praestantissimum *Metamorphoseos* opus iterum euoluerem, incidi in narrationem de *Lycaone* tyranno, quae, mea quidem sententia, omnino aliquid de re publica Romana continet, praecipue uidebar mihi in ea descriptionem curiae cuiusdam inuenisse, dum poëta *Pelignis* nutritus aquis canit *Metam.* I v. 170. seqq.

*Hac iter est superis ad magni tecta tonantis
Regalemque domum, dextra laeuaque deorum
Atria nobilium ualuis celebrantur apertis,
Plebs habitant diuersa locis, a fronte potentes
Coelicolae, clarique suos posuere penates.
Hic locus est, quem si uerbis audacia detur,
Haud timeam magni dixisse palatia coeli.
Ergo ubi marmoreo superi sedere recessu
Celsior ipse (sc. Iupiter) loco sceptroque innixus a)
eburno etc.*

Pars Posterior.

F quod

- 1) De Romanorum curia egerunt etiam *David Funceius* in breuiario historico politico, Vratislaviae 1619. 8. et quidem in appendice. *Gregorius*, decus Lycei Laubanensis in progr. de curia sanctitatis templo ad locum *Ciceronis* pro *Milone* c. 33. I. H. a *Seelen* progr. I — X. selectis obseruationibus de curiis ueteris aequae ac recentioris aevi, nec non *Vir S. V.* *Ge. Sigism. Greenius* in comment. de curia templo.
- a) De hoc *scipione* consulari v. *Lipf.* de mag. pop. rom. c. 8. et *Seruius Scholiastes* ad *Virgil. Aen. XI. v. 238.* edit. *Taubmanu.* p. 973.

quod ansam mihi praebuit curatius perpendendi, quales Romanorum quondam curiae fuerint, quas meditationes qualescunque in hunc exigui ingenioli foetum congeffi.

Quo igitur omnia iusto fiant ordine, primo, quod felix faustum fortunatumque sit, considerabimus uocem *curiae*, atque uarios ²⁾ eius significatus euoluemus. Quatuor admittit uocabulum notiones, et quidem prima omnium Romuli tempestate fuit inuenta. Ille enim, quem conditor

rem

2) Curia etiam tropice usurpatur de templo Capitolino et diis ibi congregatis quasi in unum. Sic adhibuit uocem *Tertullianus* apologet. c. 6: *Serapidem et Isidem et Harpocratem cum suo Cynocephalo Capitolio prohibitos inferri, id est, curia deorum pulsos, Piso et Gabinius Coss. non utique christiani, caetera. Curia Septa*, in qua populus ad creandos magistratus confluebat. Septorum nomen notum est, sed ea solus *Propertius* nominauit curiam L. IV, el. 4. u. 13. seq.

— — — ubi nunc est curia septa

bellicus ex illo fonte bibebat equus.

Ea autem in loca, in quibus frequentia populi congregaretur, aqua deducta fuit; ita fons erat iuxta septa, meta fundans iuxta amphitheatrum, riuus iuxta circum, (vid. *Fabricii Roma* p. 142.) *Porticus septorum*, de qua Cicero ad Attic. L. III, et Plinius L. XVI, primum eae porticus exstructae a Lepido, dein a M. Agrippa exornatae fuerunt ambientes septa, in quibus populus magistratuum creandorum causa conueniebat. (Fabr. l. c. p. 157.) In *campum Martium* tribus uocabantur ad comitia, ut nouos magistratus crearent, in eo loco, quem comitiis dicatum *septa* uocabant, ornatum picturis et incrustationibus. (vid. Fabr. l. c. p. 78.)

rem Romanae reipublicae ferunt, in tres populum uniuersum dispartitus est partes seu *tribus*, (de quibus multa eleganter disputat Wilh. *Godolaeus* in *Liuium* p. 55 - 83.) quae iterum in decem abierunt partes, *curias* dictas, quas deinde per *centurias* numerare fuit solitus, quo eo melius delectum militare possent habere, quod more suo, praeuente *Liuius* I. 13. docte obseruauit insignis philologus *Nieuport* expl. rit. rom. p. 6. sqq. item *Noua Acerra* philol. T. II. P. V. p. 742. Ex quo nunc intelligere possumus, quid sint *comitia curiata*, *uota curiata*, *lex curiata* atque *curialis*, de quibus in praesenti nihil dicere uolumus: uideas tamen *Petrum Nannium* *Alcm.* in *Scriuerii* *Republ. Romana* p. 231. sqq. Altera huic uocabulo respondens idea denotat locum, in quo quaelibet curia ex Romuli instituto *sacra* 3) sua legibus defini-

F 2

nita

- 3) *Curiones* triginta ex Romuli instituto a suis quisque *curiis* lecti sunt, qui *sacra publica* pro *curiis* suis curarent (*Dionys.* *Halicarn.* II. c. 64.) fere ut hodie *parochos*, quos uocant apud *pontificios* aliosque, unde a curando *curiones* sunt dicti, (*Varro* de *L.L.V.* c. 6.) qui *Magistri curiae* *Plauto* *aulul.* I. 2. 30.

Nam noster nostrae qui est magister curiae

Diuidere argenti dixit numos in uiros

dici uidentur; aedes uero, in quas *curiales* conueniebant, curia uocata est. Eligebatur quisque a suis *curiis*, sed omnibus praeerat, qui *curio* maximus dicebatur, *curiatis* *comitiis* creatus, cuius auctoritate ceteri regebantur. vid.

Nieuport rit. rom. antiqu. p. m. 181. Forte diuersi erant *diuifores*

nita obiret rite. Cuncta haec fana in decima urbis regione, seu palatio olim exstitisse, et praeter curiam *curiam Foriensem*, *Raptam*, *Velientem*, †) et *Velitiam*, quas *ueteres* dixerunt *curias*, sunt amplificata. Conf. ill. Heinecc. ant. rom. iur. ill. synt. T. I. L. I. app. §. 64. atque Hederichii *Reales Schul-Lexic.* p. m. 1004. add. Popma de diff. verb. ed. Richt. p. 188. Varro ap. Fabricjum in Roma p. 141. Huc etiam pertinet *curia saliorum*, ‡) cuius Cicero meminit Div. L. I. p. m. 357. *Qui quidem Romuli lituus, - - - cum situs esset in curia saliorum, quae est in palatio, eaque de-*

diuifores a curionibus his. Diuifores enim erant, qui populo pecuniam uiritim diuidebant, singuli in sua tribu. Singulae enim tribus legitimos suos diuifores habuerunt, ut scribit *Asconius* in actione 2. in Verrem. Hi alio nomine *magistri curiarum* appellabantur, ut ex *Plauti aulularia* (l. 2. v. 30.) patet.

Vid. *Raeuard.* L. II. varior. c. 16. et *Budaeus* in poster. annotatt. in pandectas ap. *Freigium* in not. ad *Ciceronis* orat. T. II. p. 402. Confer et *Wilh. Godolacuum* ad *Liuii* L. LXXXIII. p. 331.

†) *Aedes deorum penatium in Velia de coelo tacta erat*, scribit *Linus* L. XLV. 16. quae an fuerit in Curia hac, aut diuersum ab hac templum, uiderint qui antiquam Romam melius norunt.

‡) *Salii* erant sacerdotes Martis, qui solemnibus ritu ancilia illa portabant. *Saliaria carmina*, quae canebant, exposuit nobis docte decus academiae Wittebergensis *Christoph. Ludov. Crellius*, singulari et erudito programme.

deflagrasset, inuentus est integer. Forte et Calab^{ra} curia in horum numero erit habenda, de qua Macrobius refert Saturn. L. I, 15. Nam pri-
scis temporibus, antequam fasti a Cn. Flauio scriba in-
iutis patribus in omnium notitiam proderentur, pontifici
minori haec prouincia delegebatur, ut nouae lunae
primum obseruaret aspectum, uisumque regi sacrificulo
nuntiaret. Itaque sacrificio a rege et minore pontifice
celebrato, idem pontifex calata, id est, uocata in capito-
lium plebe iuxta curiam calabram, quae casae Romuli
proxima erat, quot numero dies a calendis ad nonas
supereissent, pronuntiabat, et quintanas quidem dicto
quingies uerbo καλῶ: septimanas uero septies repetito
praedicabat. Hunc ergo diem, qui ex iis diebus, qui ca-
larentur, primus esset, placuit calendae uocari. Hinc et

F 3

ipsi

5) Calabra curia olim a Romulo in ea Capitolini parte facta
est, ubi nunc romani Senatoris domus est, obseruante
Fabricio, in Roma p. 140. Hanc curiam Virgilius Aeneid.
VIII. v. 654. dixit Romuleum culmum, quia Romulus in-
habitarat hanc casam, stramineo tecto, uilem. vid. HED-
RICH'S Schul-Lexicon p. 2410. Vsum hunc et ostendit Sauber-
tus de sacrific. c. 4. p. 75. proclamabantur feriae et sacri-
ficia publica, denunciabanturque una cum mensium initiis
et progressibus, conuocato populo a rege Sacrorum siue
etiam pontifice minori et praetore in curia Calabra in pala-
tino monte (conueiebant enim sacerdotes in tribus curiis,
Calabra, Romuli seu uetere, et Saliorum, quae auguribus
dicata fuit, conf. Fabric. Rom. c. 13.) tali formula qualis
est apud Arnobium: Lauatio deum matris est hodie, Iouis
epulum cras est, Aesculapii geritur celebraturque uindemia,
lectisternium Cereris est Idibus, cetera. Adde nouam Acer-
ram philolog, T. I, p. 205.

ipſi curiae, ad quam uocabantur, nomen Calabriae datum eſt, et Claſſi, quod omnis in eam populus uocaretur. Haec ille. Imo et Faucia curia in hoc cenſu erit, de qua Liuius L. IX. 38. narrat: Papirius C. Iunium Bubulcum magiſtrum equitum dixit: atque ei legem curiatam de imperio ferenti, triſte omen diem diſſidit, quod Faucia curia fuit principium, duabus inſignis cladibus, captae urbis, et Caudinae pacis: quod utroque anno eiusdem curiae fuerat principium; Macer Licinius tertia etiam clade, quae ad Cremeram accepta eſt, abominandam eam curiam facit. Tertio locus, in quem ſenatores conuocantur, appellatur curia, qualis praecipue fuit Hoſtilia, de quibus poſt dicendi erit locus. Denique per metonymiam ipſe ampliſſimus ſenatorum ordo hoc fortitur nomen, quod uaria romanorum ſcriptorum loca oſtendent clarius. Primas iure meritoque ducit Cicero Ep. ad diu. IV. 3. ad Sulpicium: Tantum dicam, quod te ſpero approbaturum, me poſtea quam illi arti, cui ſtudueram, nihil eſſe loci neque in curia, neque in foro uiderem, omnem meam curam atque operam ad philoſophiam contuliſſe. Et L. III. de Oratore p. m. 282. inquit: Grauis eſt modus in ornatu orationis et ſaepe ſumendus; ex quo genere haec ſunt: Martem belli eſſe communem, Cererem pro frugibus, Liberum appellare pro uino, Neptunum pro mari, Curiam pro Senatu, 6) reliqua. Horatius carm. L. III. 5. v. 7.

prob

- 6) Curia ſenatum ſignificat. Duplex autem eſt Senatus, antiquae Romae et Conſtantinopolitanae Romae, qui dicitur maxi-

proh curia inuersique mores
exclamat. Suetonius in uita Caesaris c. 22. de
illo commemorat: Quo gaudio elatus non tempera-
uit, quin paucos post dies frequenti curia jactaret, inui-
tis et gementibus aduersariis, adeptum se, quae concu-
pisset. Et Lucanus aliquo loco canit:

Victo iure minax iactatis curia Gracchis.

Licet autem Romani solis sibi et curiae, sena-
tus et aliarum dignitatum et honorum uoces pro-
prias 7) esse uellent, subinde tamen factum est,

F 4

mu-

maximus l. ult. j. hoc. tit. In aliis ciuitatibus est curia, ergo
et Senatus. Sed hic minor senatus dicitur, et qui in eum
conscripti sunt consilii publici causa curiales seu decuriones,
quodammodo senatores sunt, l. omnes iudices j. hoc tit.
n. 38. Euagrius L. III. ἐκάστος πόλεως τὸς ἐν τοῖς βουλευτη-
σίοις ἀντὶ συλλαγήτε τινὸς ἐχέσας τὸ ἀξιζομένους. Majoria-
nus in Nou. de curialibus. Curiales, inquit, seruos esse rei.
publicae ac uiscera ciuitatum nullus ignorat, quorum coe-
tum recte appellatum minorem senatum, ubi pro seruos, le-
gendum neruos. Cassiodor. IX. non inaniter appellauit
minorem senatum, neruos quoque uocitans ac uiscera ciui-
tatum. Intelligit autem Cassiodorus Nouellam illam Maio-
riani. Hic titulus non est in Basilicis, quod Leonis aucto-
ritate Nou. 46. sublatis iam essent ordines decurionum. vid.
Cuiacii Opp. T. III. p. 272.

- 7) Decuriones in municipiis Italiae inuenimus, in Macedonia
autem οὐκ ἔστιν, teste Lio L. XLV. c. 32. quod ad statum
Macedoniae pertinebat, senatores, quos synedros uocant,
legendos esse, quorum consilio respublica administraretur.
Curia, quae in Samo insula erat, hemicyclum dicebatur, locus
enim

municipales magistratus romana nomina etiam affectasse. conf Heinecc. l. c. T. II. p. m. 226.

Id uero, quod Romae curia dicebatur, Athenis, quod iis quoque, qui primis tantum labellis litteras attigerunt, notum perspectumque est, Πρυτανειον s) uocabatur. Sigaei quoque municipipes,

enim dictae insulae, in quo ciues περὶ τῶν κοινῶν βυλεύοντα dicebatur ὑμικυκλιον, vid. Belii diff. de delectu ingenior. Pythagor. c. 1. (e)

8) Graeci hunc sanctum locum πρυτανειον appellarunt. Sic statua bonae fortunae (ἀγαθῆς τύχης) ante prytaneum Athenium erat conspicua. uid. Aelianus Var. hist. L. IX. c. 39. Eandem denominationem seruabant Corinthi, Tarenti, Eleis, nobilibus Graecorum municipiis, uid. noua Acerra philol. Hall. T. I. p. 498. Et Liuius de Rhodiis narrat L. XXXXII. c. 45. : Quadraginta nauibus, auctore Hegesilocho, comparatis; qui cum in summo magistratu esset, PRYTANIN ipse (sc. Rhodii, uocant, multis rationibus perucierat Rhodios, reliqua. Et Pindarus hac uoce tropice utitur quibusdam in locis. In Pyth. c. II. antistr. 7. uocat Hieronem tyrannum Syracusanum πρυτανί, qui utrum postea rex sit factus, uidelis Er. Schmidii comm. in Pyth. p. 89. 95. Pindarus autem loquitur de Vesta Nemeor. carm. XI. (12) stroph. 2:

Παῖ ρέας, ἄγε, πρυτανεῖα λελογχῇ, Εσία,
Ζηνος ὑψίστου κασιγνήτη καὶ ὁμοθρόνῳ Ἡρας.

i. e. Filia Rheae, quae prytanea consecuta es, Vesta,
Iouis altissimi soror et throni - sociae lunonis.

conf. Schmidius comment. l. c. p. 260. Et idem Pyth. Od. VI. stroph. β. dicit Iouem: σεβόπαν κισσωνῶν τε πρυτανί.

Et

pēs, agri Troienfis, itidem habuerunt prytaneum, quod testatur *Chisbull. Anglus*, qui inscriptionem quandam *Βυστεροφιδον* ex Asia attulit, quam legere poteris in *Gramm. March. gr. plen. p. 145. sqq.* Alii contra Graeci *βουλευτηριον* dixerunt, quod de Syracusanis affirmat Cicero *orat. 7. in Verr. L. II. p. m. 132.* Deinde ut in *curia*

Et *Wilb. Godolaeus* in *annot. ad L. XLI. p. 364.* inquit: Prytaneum proprie dicebatur, quod in ea triticum seruaretur, quod Graeci *πυρὼν* dicunt, quasi *πυρὸ ταμειῶν*: auctor est Plutarchus, Cimonem Atheniensem liberalitate animi domum suam fecisse *πρυτανεῖον κοινόν.* vid. *Coelium L. XIII. c. 32.* conf. etiam *Melissantis (Gregorii) Griech. Antiquit. Pl. p. 83.* et *Iob. Frid. Bertram.* in historia sua litteraria. *Theophrastus* in *charact. suis eth. n. 21.* *περὶ φιλοτημίας* describit quosdam labores prytaneorum, dum inquit: *ἀμέλει δὲ καὶ συνδιοικήσασθαι παρὰ τῶν πρυτάνων ὅπως ἀπαγγέλλῃ τῇ δήμῳ τὰ ἱερά, καὶ παρασκευασάμενος λαμπερὸν ἱμάτιον, καὶ ἐξεφαναμένος περιθλὼν εἰπεῖν ὁ ἄνθρωπος ἀθηναῖοι ἐθύομεν οἱ πρυτάνεις τὰ ἱερά τῇ μητρὶ τῶν θεῶν ἄξια καὶ καλὰ, καὶ ὑμεῖς ἐδέχεσθαι τὰ αγαθὰ. (καὶ ταῦτα ἀπαγγέλλας, ἀπὸ τῶν διηγέσασθαι οἶκαδε τῇ ἑαυτῇ γυναίκῃ ὥς κατ' ὑπερβολὴν ἐνημερεῖ.* h. c. Sane etiam, quae pertinent ad curam magistratus, quos prytaneos uocant, ipse diligenter curare solet, quo possit, ubi litatum fuerit, rem populo renunciare. Itaque candidatus et coronatus in concionem prodit, et inquit: Nos prytaneis, o Athenienses, matri deum sacra rite fecimus, et litauimus; Vos igitur omnia fausta expectate. (His ita renunciatis, domum reuertitur, deinde uxori narrat, sibi prospere supra modum res succedere.)

ria Syracusis, 9) quem locum illi *buleuterium* uocant, honestissimo loco, rel.

Originem uocis si consideras, non descendit illa a cruore in iis effuso, ut quispiam falso docet in theologi magni omnino nominis Sam. Schelvvigii *Prüf. des Pabstthums*, p. 739. sed potius a *cura*, 10) seu curare, quam originationem omnes lubenter amplectuntur. vid. Becmanni orig. lat. linguae. p. 369.

Iam transibimus ad reliqua atque recensēbimus *curias*, si non cunctas, saltem quasdam, praecipuis vero *Hostiliam*, 11) *Druji*, *Pompeianam* atque *Iuliam*.

9) De modo sententias apud Syracusanos colligendi, v. Cicero in Verr. orat. VIII. L. III. p. 256., deque curia Achradina Syracusis quondam celebri, vid. *Linus* L. XXIV, c. 22. Vocabula uero *βυλη* atque *βουλευτήριον* in oppidis a Graecis conditis erant frequentia. Hinc *Plinius* etiam Epp. L. X. 40. Bythiniae praefectus de *buleutiis* Nicaensibus a Traiano benefico additis loquitur; Et L. X. 113. docet nos, *bulen*, sive ordinem decurionum, Censoribus aequae ac romanos senatores fuisse subordinatum, et subiectum. vid. *Rittershusius* in *Plinii* L. X. p. 178. 427, et 437.

10) *Varro* L. II. de uita pop. romani: propter curam locum quoque, quo suam quisque domum senator confert, *curiam* appellat. vid. Becmanni orig. lat. ling. p. 287.

11) Duae erant *Hostilii curiae*, una ubi ante fuerat curia *Romuli*, quae ab *Hostilio* renouata et amplior reddita est; altera in monte *Coelio*, ubi nunc *S. Iohannis Pauli templum*, quod ex iis ruinis aedificatum. Nam fornicis colapsi ante templi introitum fundamenta in coenobio et orto extant. Iuxta etiam in uineta grandia et speciosa mar-

monia

Iuliam. Hostiliae ortum ita testis prae multis locuples Livius I. 30. describit: Coelius additur urbi mons, et quo frequentius habitaretur, eam sedem Tullus regiae capit, ilique deinde habitavit. Principes Albanorum in patres, ut ea quoque pars reipublicae cresceret, legit Iulios, Serutlios, Quintios, Geganos, Curiatios, Cloelios; templum ordini a se aucto curiam fecit, quae Hostilia usque ad patrum nostrorum aetatem appellata est. Fata tamen et hic inuenere uiam euertendi sedem Tulli Hostilii. Sextus enim Clodius cadauer Clodii a Milone ad Bouillas occisi portauerat in hanc curiam, ignem plebis,

mora effodiuntur. (vid. Fabricii Roma p. 141.) S. Ioannis Pauli in Coelio, ubi olim altera curia Hostilia. (vid. Fabricius l. c. p. 235.) Nec haec incruenta fuit: Damaspus praetor Domitium Scaeuolam, etiam pontificem maximum et diuini humanique iuris auctorem celeberrimum et C. Carbonem praetorium, consulis fratrem, et Antistium aedilitium, uelut fauentes Sullae partibus, in curia Hostilia trucidauit. Velleius L. II. c. 26.

Romuli seu curia uetus iuxta forum romanum, ubi nunc collapsum templum pacis est. Hanc alii non recte ponunt in Carinis. Aug. Caesarem, scribit Seruius, natum curiis ueteribus et nutritum Lantii Carinis. Plautus de iisdem uidetur sentire in Curcul.

Sub ueteribus ibi sunt, qui dant, quique accipiunt foenore. Ouidius curiam priscam appellat Fast. L. IV.

ante tuas itidem curia prisca fores.

M. Crassum oratorem causas sub ueteribus egisse scribit Plinius L. XXXV. (vid. Fabricii Roma p. 140.) add. Wilh. Godolaeum in Linium p. 41.

bis, a Lucio Munatio Planco Bursa Trib. pleb.
 incitatae, (vid. de hac re Ciceronem Philipp.
 Orat. VI. et XIII. Epp. famil. VII. 2. Dionem
 L. XL.) quem Cicero pro Mil. c. 5. ambustum
 uocat, auxilio subfelliis subiecerat, sicque cu-
 riam antiquissimam incendio consumserat, qua
 de re Cicero pro Milone c. 33. qui mortuus, inquit,
 uno ex suis satellitibus S. Clodio duce, curiam (hosti-
 liam) incenderit? Quo quid miserius, quid acerbius,
 quid luctuosius uidimus? Templum sanctitatis, amplitu-
 dinis, mentis, consilii publici, caput urbis, aram socio-
 rum, portum omnium gentium, sedem ab uniuerso po-
 pulo R. concessam uni ordini, inflammari, exscindi,
 funestari? neque id fieri a multitudine imperita, quan-
 quam esset miserum id ipsum, sed ab uno: qui cum
 tantum sit ausus utor pro mortuo, quid signifer pro uiuo
 non esset ausus? in curiam potissimum accepit, ut eam
 mortuus incenderet, quam uiuus euerterat. Qua de re
 Pompeius cognomento magnus, Ciceroni ami-
 cissimus postea legem tulit, ut ex Sigonio refert
 Heineccius ant. P. II. p. 392. Ornatam fuisse di-
 cunt rostris (quae a Diodoro L. XII. indicantur
 τοῖς περὶ τῆ βασιλευμένης τότε κειμένοις ἐμβόλοις.
 vid. Cuiacii Opp. T. II. p. 86.) arena tot clarissi-
 morum oratorum, de quibus *Liuius* narrat L. VIII.
 14. *Naues Antiatum*, partim in naualia Romae sub-
 ductae, partim incensae, rostrisque earum suggestum, in
 foro exstructum, adornari placuit: rostraque id tem-
 plum appellatum. Forte et huc pertinet, quod
Liuius idem L. VIII. 40. docet: Dictator ex se-
 natus

natus consulto triumphauit; cuius triumpho longe maximam speciem captiua (a Samnitibus) arma prae-
buere. Tantum magnificentiae uisum in iis, ut aurata
scuta dominis argentariorum ad forum ornandum di-
uiderentur. Inde natum initium dicitur fori ornandi ab
aedilibus, quum thesae ducerentur. Tale quid Ro-
mani in Caesare reprehendere mihi uidentur. Sic enim Suetonius in I. Caes. uita c. 76. inquit:
Prae grauant tamen cetera facta, dictaque eius, ut et
abusus dominatione, et iure caesus existimetur. Non
enim honores - - sed et ampliora etiam humano fasti-
gio decerni sibi passus est: sedem auream in curia (pro-
cul dubio Pompeiana, in qua etiam fuit occisus,
ut mox e Cicerone audiemus) et pro tribunali, the-
sam, et ferculum Circensi pompa, rel. Hinc quoque
Cicero de Orat. L. I. p. m. 190. meminit actionum
Hostilianarum, dum ait: Et credo in illa militis causa,
si tu aut haereditem, aut militem defendisses, ad hostilia-
nas te actiones, non ad tuam uim et oratoriam faculta-
tem contulisses. Hostiliam excepit Pompeiana,
quam Cn. Pompeius M. nobilissimus quondam
Romanus, exstruendam curauit, cum Hostilia
rogi fuisset facta turbulenti illius Clodii. Haec
ipsa autem sanguine maduit, nouamque materiam
belli ciuilis obtulit; Caesaris enim morte fuit no-
bilitata. Cicero hinc de diuin. L. II. p. m. 384. in-
quit: Quid uero Caesarem putamus? si diuinasset fo-
re, ut in eo senatu, quem maiore ex parte ipse cooptas-
set, in curia Pompeiana, ante ipsius Pompeii simula-
crum, tot centurionibus suis inspectantibus, a nobilissi-
mis

mis ciuibus, partim etiam ab se omnibus rebus ornatis, trucidatus ita iaceret, ut ad eius corpus non modo amicorum, sed ne seruorum quidem quisquam accederet. Conferas similia enarrantem Suetonium in uita Caesaris c. 80. fqq. Dein c. 88. scribit: Curiam in qua occisus est, ¹²⁾ obstrui placuit: Idusque Martias parricidium nominari, ac ne unquam eo die senatus ageretur. Idem in uita Oct. Aug. c. 31. Pompeii quoque statuam contra theatri eius regiam marmoreo Iano supposuit, translata e curia, in qua Caesar fuerit occisus. Dum uero Caesar adhuc uiueret, curiam quoque exstruxit, qua splendorem urbis augetet: Huius etiam memoria extat: Senatus enim Romanus, caede Caligulae perpetrata, in afferenda libertate adeo consensit, ut consules non primo in curiam, quia Iulia uocabatur, sed in capitolium conuocarent. Sueton. in uita Calig. c. 60. Quae, ut reor quidem,

- 12) De hac caede Caesaris inquit Suetonius in uita I. Caes. c. 81. Pridie autem easdem Idus, autem regaliolum cum laureo ramulo Pompeianae curiae se inferentem, uolucres uarii generis ex proximo nemore persecutae, ibidem discerpserunt. Ouidius quoque in *Metam.* L. XV. v. 802. meminit, dum canit ita:

Ad facinus, diramque placet nisi curia caedem.

Caedem ipsam describit Florus L. IV. c. 2: Libellus etiam Caesari datus eodem die, nec perlitare centum uictimis poterat: uenit in curiam tamen, expeditionem partibicam meditans. Ibi in curuli sedentem eum Senatus inuasit, tribusque uiginti uulneribus ad terram datus est, sic ille, qui terrarum orbem ciuili sanguine impleuerat, tandem ipse sanguine suo curiam impleuit.

dem, fori nomine uenit Suet. Caes. c. 26: *Forum de manubiis incoauit, cuius area super L.L.S. millies constitit*; aut *basilica Iulia* (Quintil. Instit. XII. 5.) seu *Iulia tecta* audit apud *Martialem* Epigr. VI. 38.

*Iam clamor centumque uiri densumque coronae
Vulgus, et infanti Iulia Tecta placent.*

licet *Fabricius* in *Roma* p. 142. credat, curiam *Iuliam* a *Suetonio* laudatam, de *Pompeiana*, in qua *Caesar* fuerat occisus, intelligendam esse. *Per-*
tinet huc procul dubio et Statius Sylu. L. I.
2. v. 31:

Ad laterum passus hinc Iulia templa tuentur.

Occurrit praeterea *Drusi curia*, cuius mentionem iniecit *Tullius de Orat.* L. III. init. p. m. 256: *Mane*, inquit, *Idibus Septembris* et ille et *senatus frequens uocatus Drusi in curiam uenit*. In templis quoque *Senatum* fuisse habitum, compertum habemus. *Vulcani* fanum ante exstructam curiam *Hostilium* senatorum concilio destinatum quondam, obseruauit ill. Heinecc. antiq. rom. P. I. p. m. 86. ex *Plutarcho*.

Capitolium quoque *republica libera* fenaculum esse coepit; hinc *Liuius* III. 21. narrat: *Senatus in Capitolio erat*. Et L. VIII. 5. inquit: *Vbi Romam uentum est, in Capitolio ei* (legato *Latino-*
rum) *senatus datus est*, quod procul dubio in aede *Capitolini Iouis* factum; sic enim *T. Manlius* consul l. d. inquit: *Audi, Iupiter, haec scelera, au-*
dite

*adite iusque fasque! Peregrinos consules et peregrinum
 senatum, in tuo, Iupiter, augurato templo, rel. et c. 6.
 l. c. Torquatus exclamat: Es magne Iupiter! haud
 frustra te patrem Deum hominumque hac sede sacraui-
 mus. Et Legatus Latinus L. VIII. c. 4. inquit:
 Si quem hoc dicere metus prohibet, en ego ipse, au-
 diente non populo romano modo senatuque, sed Ioue ipso,
 qui Capitolium incolit, profiteor me dicturum, reliqua.
 Et alibi L. XXIII c. 31. Linius refert: Senatus, quo
 die primum est in Capitolio consultus, decreuit, ut, quo
 eo anno duplex tributum imperaretur, reliqua. Nec
 non L. XXXII. c. 8. Sex. Aelius Paetus, T. Quintus
 Flaminius consules magistratu inito senatum in Ca-
 pitolio cum habuissent, decreuerunt, reliqua. Et Ci-
 cero pro leg. agrar. Iam omnis omnium tolletur er-
 ror; iam aperte ostendent, sibi nomen huius reipublicae,
 sedem Urbis et Imperii, denique hoc templum Iouis O. M.
 atque hanc arcem omnium gentium displicere. Porro
 Cicero inquit in Orat. pro Sulla: Cum in Capito-
 lium nos senatum couocassemus. Idem Tullius in quaest.
 academ. L. II. f. Lucullo narrat: Cum Diogenes
 et Carneades ad senatum in Capitolio starent. Linius
 noster lacteus, ubi de operibus publicis Censo-
 rum loquitur L. XLI. c. 32. inquit: Et porticum in
 Capitolium ad senaculam, ac super id curiam. Iouis
 statoris templum in Palatina regione huic usui
 nonnunquam destinabatur, cuius rei praecipua
 fit mentio in tumultu Catilinario. Producemus
 testem M. Tullium, uigilantissimum consulem sic
 differentem orat. Catil. I. c. 5. Magna diis immor-
 talibus*

talibus habenda est gratia, atque huic ipsi Ioui statuari, antiquissimo custodi huius urbis; et l. c. c. 3. iam mihi consuli hoc ipso in templo iure optimo senatus uim et manus intulisset. Catil. II. c. 6. Senatum in aedem Iouis statoris uocaui, rem omnem ad patres conscriptos detuli. Idem tumultus et templum Concordiae senaculum fecit clarum. In hac aede, cuius dedicationem describit Liuius L. VIII. 46. Cicero patres C. S. conuocauit, Catilina eiecto ex urbe. Illud uero, inquit Catil. III. c. 9. nonne ita praesens est, ut nutu Iouis optimi maximi factum esse uideatur, ut cum hodierno die mane per forum meo iussu et coniurati et eorum indices in aedem Concordiae ducerentur, eo ipso tempore signum statueretur? quo collocato et ad uos senatumque conuerso, omnia et senatus, et uos, quae erant cogitata contra salutem omnium, illustrata et patefacta uidistis. id quod etiam testatur Sallustius in bell. Catil. p. 25. Consul Lentulum, quod praetor erat, ipse manu tenens in senatum perducit, reliquos cum custodibus in aedem Concordiae uenire iubet, eo senatum aduocat, magnaque frequentia eius ordinis Vulturium cum legatis introducit. add. Cicer. orat. in Catilin. IV. p. m. 344. T. II. edit. Freigii: plene omnes aditus huius loci et templi. Nec non memorandum est, quod Cicero ait orat. pro domo p. m. 570. Concursum est ad templum Concordiae factum, senatum illic uocante Metello consule: utrum uero id, quod postea l. c. p. m. 597. 598. de signo concordiae refert, ad hanc pertineat

Pars Posterior. *G* *aedem.*

aedem, ¹³⁾ dubius sum. Signum uero Victoriae in ea asseruatum fuisse affirmat Heder. *Real. Schol. Lexic.* p. 904. quod Liuii autoritas probat, in quo L. XXVI. 23. *In aede Concordiae Victoria, quae in culmine erat, fulmine icta, decussaque ad Victorias, quae in antefixis erant, haesit; nec inde procidit: quod forte idem erit, de quo narrat Sueton. in Aug. c. 100. ut inter alia complura censerint quidam funus triumphali porta ducendum, praecedente Victoria, quae est in curia. Bellonae aedes extra urbem erat, in qua et bella decreta, et hostium legatos exceptos, et de triumphis consultum*

- 13) Illud uero teterrimum auditu, non modo adspectu in cella Concordiae collocari armatos, latrones, sicarios: e templo carcerem fieri: apertis ualuis Concordiae, cum inter subsellia senatus uersarentur latrones, patres conscriptos sententias dicere. *Cicero Philipp. V. p. m. 873.* Et *Festus* uetus scholiastes inquit: *Senacula tria fuisse Romae, in quibus senatus haberi solitus sit, memoriae prodidit Nicostratus. Unum, ubi nunc est aedes Concordiae, inter capitolium et forum, in quo solebant magistratus D. T. cum senioribus deliberare: alterum ad portam Capenam; tertium intra aedem Bellonae, in quo exterarum nationum legatis, quos in urbem admittere nolebant, senatus dabatur. Et Lampridius apud Fabricium in Roma p. 139. Concordiae templum eodem curiae nomine appellat. Verba uero simul Ciceronis ex orat. pro domo p. m. 597. dabo: Qu. Marcius censor signum concordiae fecerat, idque in publico collocarat, hoc signum C. Cassius censor cum in curiam transtulisset, collegium uersum consuluit, num quid causae uideretur, quin id signum curiamque Concordiae dedicaret.*

tatum esse nouimus. ¹⁴⁾ Grauem habemus testem, lacteum Tit. Liuium, cuius uerba L. XXVI. 21 hic habes: *Eiusdem aestatis exitu M. Marcellus ex Sicilia prouincia quum ad urbem uenisset, a C. Calpurnio praetore senatus ei ad aedem Bellonae datus est. - - postulauit, ut triumphanti urbem inire liceret. conf. Liu. XXVIII. 9. §. 5. et c. 38. §. 2. Audiamus eum et L. XXX. 21.: Quintus Fuluius Gillo, legatus Scipionis, Carthaginieus Romam adduxit, quibus uetitis ingredi urbem, hospitium in uilla publica, senatus ad aedem Bellonae datus est. et c. 22. appellat templum curiam: conclamatum, in-quiens, ex omni parte curiae est, et c. 23. emotis deinde curia legatis, sententiae interrogari coeptae. De Macedonum legatis audi Liuium XXXIII. 24. Plura habemus loca, ubi Bellonae*

G 2

tem-

- 14) Fuit et aliud templum extra urbem, ubi peregrinos audierunt legatos Romani, scilicet *Apollinis*, cuius uotum et dedicationem nos docet *Liuius* L. IV. c. 25. et 29. V. c. 13. VII. c. 20. Hic uero exceptos legatos idem nobis monstrabit. En L. XXXIV. c. 43. inquit: *His (legatis Nabis ty-ranni) extra urbem in aede Apollinis senatus datus est. Porro L. XXXIX. c. 4. Itaque ad aedem Apollinis in senatu, cum de rebus in Aetolia Cephalleniaque abs se gestis differuisset (Fuluius proconsul) petiit a patribus, ut aequum censerent, ob rem publ. bene ac feliciter gestam, et diis immortalibus honorem haberi iubere, et sibi triumphum decernere. Nec non L. XII. c. 21. Senatus in aede Apollinis legatorum (Sardorum) uerbis auditis, supplicationem in biduum decreuit, et quadraginta maioribus hostiis consules sacrificare iussit. En templum Apollinis eiusdem iuris atque usus ac Bellonae!*

templum concilium patrum conscriptorum capiebat. *Liuius* L. XXVIII. c. 38. inquit: *Et Senatu* (Scipioni in Hispania redeunti) extra urbem dato, in aede Bellonae, quas res in Hispania gessisset, disse-ruit, reliqua. Idem L. XXXI. c. 47. *L. Furius* simul quod in Etruria nil erat rei, quod gereret, simul Gallico imminens triumpho, quem, absente consule irato atque inuidente, facilius impetrari posse ratus, Romam inopinato quum uenisset, senatum in aede Bellonae habuit, expositisque rebus gestis, ut triumphanti sibi in urbem inuehi liceret, expetit. Nec non L. XXXIII. c. 22. narrat: Sub idem tempus consules Romam uenerunt, quibus in aede Bellonae senatum habentibus postulanti- busque triumphum ob res prospere bello gestas *C. ATTI- NIVS* Labeo et *C. Vrsanius* trib. plebis, ut separatim de triumpho agerent consulares, postularunt. Porro inquit L. XXXIX. 29. *L. Manilius* proconsul ex Hi- spania redierat, cui postulanti ab senatu in aede Bello- nae triumphum rerum gestarum magnitudo impetrabi- lem faciebat. Denique L. XLII. c. 21. Prius- quam proficiscerentur consules *C. Cicereio* praetori prio- ris anni ad aedem Bellonae senatus datus est. Is expo- sitis, quas, in Corsica res gessisset, postulatoque frustra triumpho, in monte Albano, quod iam in morem uene- rat, ut sine publica auctoritate fieret, triumphauit. De exteris legatis loquitur *Lucanus Pharsalic.* L. V. v. 10.

- - - secretaque rerum

hospes in externis audiuit curia tectis.

- **I.** Caes. Dictator, summae rerum romanarum po-
titus

titus, aede *Veneris genetricis* usus est, quod ex Suetonio in Caes. c. 78. colligimus: *Adeuntes se cum pluribus honorificentissimis decretis, uniuersos P. C. sedens pro aede Veneris genetricis excepit. Et alia templa fuere senacula sancta. Sic de Saturni aede scribit Macrobius Saturnal. L. I. c. 8. : habet aram, et ante senaculum, illic graeco ritu capite aperto res diuina fit, cetera. HERCVLIS fanum eodem gaudebat honore. Audiamus Senecam in ἀποκροῦν- τωσει p. m. 677. ubi Claudium Imperatorem sic alloquentem sistit: Ego, te, fortissime deorum, Hercules, - - nam si memoria repetis, ego eram, qui ante templum tuum ius dicebam totis diebus, mense Iulio et Augusto - - sed quoniam uolo, non mirum, quod impetum in curiam fecisti, nil tibi clausi est. Octavius uero Augustus duobus templis senaculorum loco habendis exornauit urbem, et quidem Martis Ultoris et Apollinis ab Horatio carm. fec. v. 65. palatinas arces dicto, de quibus iam Suetonium audiamus in Aug. c. 29. Publica opera plurima exstruxit; ex quibus uel praecipua forum cum aede Martis ultoris, templum Apollinis in Palatio, aedem Iouis tonantis in Capitolio. Fori exstruendi ¹⁵⁾ causa fuit hominum et indiciorum multitudo, quae uidebantur, non sufficientibus duobus, etiam tertio indigere. Itaque festinanti, nec dum perfecta Martis aede,*

G 3

publi-

- 15) Macrobius Saturn. L. II. c. 4. inter iocos ludentis Augusti refert: Cum multi Seuero Cassio accusante absoluerentur et Architectus fori Augusti expectationem operis diu traheret, ita iocatus est; uellem Cassus et meum forum accuset!

publicatum est cautumque, ut separatim in eo publica iudicia et sortitiones iudicum fierent. Aedem Marti bello Philippiensi pro ultione paterna suscepto uouerat. Sanxit ergo, ut de bellis triumphisque heic consuleretur senatus: ¹⁶⁾ provincias cum imperio petituri hinc deducerentur: quique uictores redissent, huc insignia triumphorum inferrent. Templum Apollinis in ea parte Palatinae domus excitauit, quam fulmine ictam desiderari a Deo haruspices pronunciarunt. Addita porticus ¹⁷⁾

cum

- 16) His ex uerbis Suetonius ipse lucem accipit, qui uita Calig. c. 44. inquit: quasi uniuersa tradita insula, magnificas Romanas litteras misit: monitis saepe latoribus, ut uehiculo ad forum usque et curiam pertenderent, nec nisi in aede Martis, ac frequente senatu Coss. traderent. De hoc Martis ultoris templo et foro loquitur Martialis Epigr. VII, 50. v. 4.
Ultoris prima Martis in aede sedet.

- 17) Hanc porticum describit Propertius L. II, el. 31. quam totam apponemus.

*Quaeris cur ueniam tibi tardior? aurea Phoebi
 Porticus a magno Caesare aperta fuit.
 Tantam erat in speciem Poenis digesta columnis,
 Inter quas Danaï femina turba senis.
 Hic equidem Phoebus uisus mihi pulchrior ipso,
 Marmoreus tacita carmen biare lyra.
 Atque aram circum steterant armenta Myronis
 Quattuor artificis uiuida signa, boues,
 Tum medium claro surgebat marmore templum,
 Et patria Phoebus carius Ortygia.
 Auro solis erat super fastigia curvus
 Et ualua Libyci nobile dentis opus.
 Altera delectos Parnassi uertice Gallos
 Altera moerebat funera Tantalidos.*

Deinde

eum bibliotheca latina graecaque, quo loco iam senior saepe etiam senatum habuit, decuriasque iudicum recognovit. Nec senatus nisi augurato ¹⁸) atque sancto loco poterat haberi, quapropter non solum templa (quod etiam in provinciis observatum fuit. vid. Heinecc. ant. iur. rom. T. I. p. 374.) fenacula fuere, sed etiam curiae per augures sunt consecratae,

*Deinde inter matrem, Deus ipse, interque sororem
Pythius in longa carmine ueste sonat.*

Adde Ovidium Trist. L. III.

*Inde timore pari gradibus sublimia celsis
Ducor ad intonsi candida templa dei.
Signa peregrinis ubi stant alterna columnis
Belides et stricto barbarus ense pater.
Quaeque uiri docto ueteres fecere novique
Pectore, lecturis inspicienda patent.*

De hac alibi et Ovidius canit de Ponto L. III. l. v. 143. sq.

*Curia cum patribus fuerit stipata uerendis,
Per rerum turbam tu quoque oportet eas.*

Quia uero tam curia, quam basilicae, templa, porticus et quaeuis opera publica patebant senatui, ideo quam *curiam Octaviae* Appianus, hanc *basilicam* Asconius nominat, (vid. Fabricii Roma p. 142.) quam iuxta porticum Octavianam fuisse autumat, et cum basilica Marcelli eandem habet, (vid. Fabricius l. c. p. 142. 144. 154.)

- 18) Gellius XIII. 7. Tum adscripsit de locis, in quibus senatusconsultum fieri iure posset; docuitque confirmavitque, nisi in loco per augures constituto, quod *templum* appellaretur, senatusconsultum factum esset, iustum id non fuisse. Propterea et in curia *Hofilia*, et in *Pompeia*, et post in *Iulia*, cum profana ea loca fuissent, templa esse per augures constituta, ut in iis senatusconsulta more maiorum iusta fieri possent.

G 4

cratae, ut annotauit *Andr. Dom. Floccus* de potest. L. II. c. 1. et *Georgius Vauchopius* §. 16. adeo, ut non nisi A. V. C. 299. et 310. dum plebs secessionem minitaretur atque seditiones agigaret, intra parietes priuatos coetum patrum habuisse consules idem *Vauchopius* l. c. tradat. Hoc in memoriam mihi reuocat uerba *Liuii* L. XXVI. 10. *Consules senatusque in castra uenerunt, ibi de summa republica consultatum, quod forte in praetorio, loco sacro factum.*

Curiam ingressi litare Diis solebant, cuius rei *Iul. Caesar* negligentior sacrificium omisit, referente *Suetonio* *Caes.* c. 81. Dein pluribus hostiis caesis, cum litare non posset, introiit curiam, spreta religione. *Augustus* id edicto sanxit, quo autem lecti, inquit *Suetonius* *Aug.* c. 35. probatique, et religiosius et minore molestia senatoria munera fungerentur, sanxit, ut priusquam consideret quisquam thure ac mero supplicaret apud aram eius dei, in cuius templo coi-retur. Et *Tiberius*, quo primum die, post excessum *Augusti* curiam intrauit, quasi pietati simul ac religioni satisfactorius, *Minois* exemplo, thure quidem ac uino, uerum sine tibicine, *) supplicauit: ut ille olim in morte filii. *Suetonius* in *Tib.* c. 70. Quae in re imitatores *Iosaphati* esse uoluerunt, qui iudices admonuit quondam, se Deo iudicia exercere. 1. *Chron.* XVIII. 6. conf. interim *Wagneri* diff. de aris in curiis et pro tribunali apud Rom. positis.

*) Hic ab *Ammiano Marcellino* tibicen appellatur, De tibicinibus uero conf. *Liuium* L. VIII. c. 30.

fitis. L. 1732. vid. Leipz. Disput. Auszüge 1738. P. II. p. 188. Iusto itaque et frequenti senatu, quo senatores, ut in P. Scriuerii *rep. romana* legisse credo, nisi me Athenaeus a Lipsio de mag. pop. rom. c. 12. laudatus in errorem induxit, candido marmore insidebant, consul referebat, ac prius quidem de diuinis, quam humanis (Vauchopius de vet. pop. rom. §. 21.) cuius rei formulam solemnem legas in Heineccii ant. iur. rom. T. I. p. 87. Consideremus nunc res in conciliis senatorum obuias. Religiones et prodigia se primo nobis offerunt, de quibus Livius L. XXII. 1. *His (prodigiis) sicut erant nunciata, expositis, auctoribusque in curiam introductis, consul de religione patres consuluit. Decretum, ut ea prodigia partim maioribus hostiis, partim lactentibus procurarentur, et uti supplicatio per triduum ad omnia puluinaria haberetur. Dein Senatus consulta seu leges in iis sunt factae, hinc senatus consultum de edicto perpetuo praetorum vid. Heinecc. ant. rom. T. I. p. 58. eoque frequentiora erant, cum Caesares populo facultatem leges ferendi eriperent, et comitia †) in curiam transferrent. vid. Heinecc. l. c. p. 83. et T. II. p. 409. Literae quoque uictoriam nunciantes legebantur, quare scribit Livius de Nerone Hasdrubalem uincente L. XXVII. 50. uociferantibus,*

G 5

ut

†) Non quasi hic populus conuenerit, sed quia illa, quae alias populi ex sententia iudicabantur, a solis P. C. iure uel sibi sumto, uel principum auctoritate tributo, tamquam competentibus iudicibus iudicarentur.

ut in rostris, priusquam in senatu litterae recitarentur. Tandem summoti et coerciti a magistratibus dispensari-
que laetitia inter impotentes eius animos potuit. In se-
natu primum, dein in concione litterae recitatae sunt ;
et pro cuiusque ingenio aliis iam certum gaudium, aliis
nulla ante futura fides erat, quam legatos consulumque
litteras audissent. De tributis in senatu quondam
est actum. Denuo Liuium producimus L. XXIII.
31. Senatus, quo die primum est in capitolio consultus,
decreuit, ut, quo eo anno duplex tributum imperaretur,
simplex confestim exigeretur, ex quo stipendium praesens
omnibus militibus daretur. Nec non consilia de ur-
bis Romae custodia capta. Liuius L. XXII. 55.
P. Furius Philus et M. Pomponius Praetores senatum
in curiam Hostiliam uocauerunt, ut de urbis custodia
consulerent. Legatis in curia aut aliquo templo re-
sponsa dari soliti erant, ideo legatis captiuorum
ad Cannas romanorum in curia senatus a Dicta-
tore datus fuit. Liu. XXII. 59. et 60. et Petellini
nominis legati, sibimet ipsi consulere iussi, in que-
stus flebiles sese in curiae uestibulo profuderunt.
Liu. XXIII. 20. nec locus plura laudare loca
permittit. Curiam quoque initis magistratibus
idibus Martiis †) ingressi sunt, seu ut rectius lo-
quar, Capitolinum Iouem : Cu. enim Fuluius Centu-
malus, P. Sulpitius Galba consules, cum idibus Mar-
tiis

†) Hoc ideo factum fuisse quisque crediderit, quia Romulus
Martium menssem, quorum numerus ad decem tantum ex-
creuerat, primum constituerit. Circa idem tempus et pri-
mordia ueris habebis.

tiis magistratum inissent, senatu in capitolium uocato, de republica, de administratione belli, de prouinciis exercitibusque patres consuluerunt. Liu. XXVI. c. 1. Et alio loco inquit: Quo die magistratum inierunt consules, senatus in capitolio est habitus: decretumque omnium primum, ut consules sortirentur, compararentue inter se, uter censoribus creandis comitia haberet, priusquam ad exercitum proficisceretur. Liu. XXIII. 10. Dein idem historiae Romanae decus atque ornamentum L. XXV. c. 3. et 4. narrat, concilium senatorum in Capitolium uocatum ob uim et fraudes M. Postumi publicani. Vnicum addimus Suetonii locum de Augusti Caesaris testamento, vid. Tiber. c. 23. Illatum deinde Augusti testamentum, non admissis signatoribus, nisi senatorii ordinis, ceteris extra curiam signa agnoscentibus, recitauit per libertum.

In his sacris senatores ¹⁹⁾ conuenere locis a Consule plerumque per edictum conuocati, vid.

19) Senatores olim non nisi ciues romanos fuisse notum est. Interim Catilina primus hos loco mouere et Gallos cisalpinos atque Sabaudos his honoribus mactare uoluit, teste Sallustio. Caesar dictator id uero re uera fecit, et Gallos in numerum Senatorum illexit. Hinc Suetonius in uita Iul. Caes. c. 77. ait: Ciuitate donatos et quosdam e semibarbaris Gallorum recepit in curiam. Et idem l. c. c. 80. Peregrinis, inquit, in senatum allectis, libellus propositus est: bonum factum, ne quis senatori noue curiam monstrare uelit, et illa uulgo caneantur:

Gallos Caesar in triumphum ducit: iidem in curia

Galli braccas deposuerunt, latum clauum sumserunt.

Sub-

vid. Heinecc. ant. rom. iur. T. I. p. 87. eoque absente a Praetoribus. Huius rei exemplum legimus in Liuius L. XXII. 55. toties laudato: *P. Furius Philus, et M. Pomponius Praetores* (uterque enim Consul ad Cannas ceciderat) *Senatum in curiam Hostiliam uocauerunt, ut de urbis custodia consulerent.* Et a Dictatore, consularem potestatem habente, haberi poterat; hinc Liuius XXII. 59. De M. Iunio post Cannensem pugnam ait: *Legatis captiuorum senatus a dictatore datus est.* Tribunis plebis quondam non licuisse *curiam*, ²⁰⁾ sed atrium seu uestibulum tantum ingredi, postea uero in senatorum numerum iis allectis, etiam senatum conuocasse, doctissime annotarunt autores in Scriuerii republ. Rom. p. 78. 290. 424. 437. 438. et ill. Heinecc. ant. rom. iur. T. I. p. 88. cuius luculentis testimoniis unum

Subsequentes tamen Imperatores liberaliores etiam fuerunt in alios ciuitatis iure et honoribus augendo. Vnum tantum Antoninum uocare liceat, de quo *Fabricius* in antiqu. monum. p. 38. : Ex proximo uero, ut manifestatur carminibus litterisque Antonini Aug. Pii tam feliciter desiderium publicum apud eum sit profecutus, impetrando uti *Carni*, Catarique attributi a diuo Augusto Pio R. P. N. prout qui meruissent talia, absque censu per aedilitatis gradum in curiam nostram admitterentur et per hoc ciuitatem romanam adipiscerentur, cetera.

- 20) Curiam non ingrediebatur, sed in sella ante uestibulum permanebat, dum S. C. fieret, quod si probaret T. litteram adnotabat, sin minus, intercedebat. vid. *Volaterranus* comm. urb. L. XXIX. in *Scriuerii* republ. rom. p. 180. sq. *Goeze* de numis p. 108. 70.

unum saltem addere liceat. *Suetonius* igitur prodeat de *Tiberio* referens in uita eius c. 23. *Iure autem tribuniciae potestatis coacto senatu.*

Nec tamen omnibus quoque fas erat senatui interesse, sed iis tantum, qui patres, quique conscripti erant, quibusque in senatu sententiam dicere licebat, vid. Heinecc. l. c. T. I. p. 87. In horum numero praecipue Dictatorem, Consules, Magistrum equitum, Consulares, Praetores, Praetorianos, Aediles, Quaestores fuisse, nemo est, qui dubitat: Tribunis pl. uero prius tantum licuit uestibulum introire, ut iamiam monuimus. *Dialem Flaminem* olim id ius quoque usurpasse liquet ex *Liui* L. XXVII. 8. *Huius famae consensu elatus ad iustam fiduciam sui rem intermissam per multos annos ob indignitatem flaminum priorum repetiuit, ut in senatum introiret. Ingressum eum curiam cum L. Licinius praetor inde eduxisset, tribunos plebis appellauit flamen. Vetustum ius sacerdotii repetebat: datum id cum toga praetexta et sella curuli et flaminio, reliqua. Liberi senatorum Augusto imperante iterum in concilium patrum fuere admissi, id quod a Papirii, silentio suo celebris, aetate insolens fuit. Hinc Suetonius in Aug. c. 38. inquit: Liberis senatorum, quo celerius reipubl. adsuescerent, protinus uirilem togam, latum clauum induere et curiae interesse permisit, quos Statius L. IV. sylu. 5. v. 41. curiae pignora appellat. Idem commemorat de Claudio in uita eius c. 12: Neminem exulum, nisi ex senatus auctoritate, restituit: utque sibi in curiam praefectum praetorii, tribunos.*

bunosque militum secum inducere liceret, utque rata essent, quae procuratores sui in iudicando statuerent, precario exegit. De monstro illo Caesarum Romanorum Heliogabalo *Vauchopius* annotat, illum mulieribus, quarum concursus in foro maxima indignatione tulit M. Porcius Cato apud Liuium L. XXXIII. 2. dedisse ius ingrediendi senatum, sub quo mater sua *Semiamira* loco uiri senatum fuerit ingressa, quae cum uenisset uocata ad consulum subsellia, scribendo affuit, i. e. senatus consulti conficiendi testis. vid. *Vauchopius* de uet. pop. rom. §. 20. ²¹⁾

Quinam fuerint illi nefasti atque fasti dies habendo senatui idonei, quo minus curatius expendam, spatio excludor: adeant autem, quibus lubet ill. Heineccium synt. ant. rom. T. I. p. 86. *Vauchopium* aliquoties laudatum de uet. pop. rom. §. 17. 18. Et *Acerramphilolog.* Hall. T. I. P. II. obseruat. 4. de discrimine dierum. p. 206. sqq.

- 21) In senaculo, mulierum senatu, in matris Heliogabali *Semiamirae* honorem facto, facta sunt senatus consulta *Semiamirica*, ridicula, de legibus matrimonialibus, quae quo uestitu incederent, — — quae pilento, quae equo sagmario, quae asino, quae carpento mulari, quae bouum, quae sella ueheretur, et utrum pellicea, an ossæa, an eborata, an argentata? vid. *Lampridius* in uita Ant. Heliogab. c. 4. De hoc senatu mulierum vid. *Barthius* ad *Statii Thebaid.* V. v. 98.

eat. *Suetonius* igitur pro-
ns in uita eius c. 23. *Iure*
is coacto senatu.

is quoque fas erat senatui
, qui patres, quique con-
ue in senatu sententiam di-
inecc. l. c. T. I. p. 87. In
ue Dictatorem, Consules,
onsulares, Praetores, Prae-
aestores fuisse, nemo est,
pl. uero prius tantum li-
e, ut iamiam monuimus.
n id ius quoque usurpasse
VII. 8. *Huius famae consensu*
sui rem intermissam per mul-
flaminum priorum repetiuit,
Ingressum eum curiam cum L.
xisset, tribunos plebis appella-
sacerdotii repetebat: datum id
la curuli et flaminio, reliqua.
gusto imperante iterum in
e admissi, id quod a Papirii,
etate insolens fuit. Hinc
3. inquit: *Liberis senatorum,*
cerent, protinus uirilem togam,
curiae interesse permisit, quos
41. curiae pignora appel-
t de Claudio in uita eius
2, *nisi ex senatus auctoritate,*
riam praefectum praetorii, tri-
bunos.

